

HARTA

TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

KUSTÁR ROZÁLIA

régész – muzeológus

régészeti örökségvédelmi és muzeológiai szakértő

2018. augusztus

TARTALOM

I. Bevezető

II. Harta közigazgatási területének régészeti kutatása

II. 1. Régészeti lelőhelyek Harta területén

II.2. Régészeti érdekű területek Harta közigazgatási határában

II. 3. Régészeti lelőhelyek Harta területén - Történeti áttekintés

III. A településrendezési tervben előirányzott változtatások régészeti vonatkozásai és örökségvédelmi javaslattétel

IV. Harta közigazgatási határában lévő régészeti lelőhelyek megóvása - összefoglalás

V. Irodalmi hivatkozások

VI. Nyilatkozat

MELLÉKLETEK

1. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek Harta bel- és külterületén
2. Régészeti lelőhelyek Harta bel- és külterületén - térképdokumentáció
3. Régészeti lelőhelyek Harta bel- és külterületén - fotódokumentáció
4. Archív térképek
5. Ismert régészeti lelőhelyek Harta határában - áttekintő tábla

I. BEVEZETŐ

A régészeti lelőhelyek és a műemlékek kulturális, történeti környezetünk részei, ezért a terület-, település- és tájfejlesztéssel valamint a terület- és településrendezéssel kapcsolatos beruházások tervezését a kulturális örökség védelmével összhangban kell végezni. A településfejlesztési koncepció, a településrendezési tervek és a helyi építési szabályzat elkészítésénél, ill. módosításánál a *kulturális örökség védelméről* szóló, többször módosított **2001. évi LXIV. törvény** (a továbbiakban: Kötv.) előírásait kell figyelembe venni, amelynek hatálya a műemlékekre és a régészeti emlékekre egyaránt kiterjed.

A 2001. évi LXIV. törvényhez kapcsolódóan 2018. május 10-én lépett hatályba a **Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelete a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról** (Magyar Közlöny• 2018. évi 52. szám). A rendelet hatálya az 1. § alapján kiterjed

a) a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott, a régészeti örökség, a műemléki érték és a kulturális javak védelmével kapcsolatos feladatok tekintetében hatáskörrel rendelkező hatóságokra és feladatkörrel rendelkező intézményekre, szervezetekre és szervekre, valamint azok eljárásaira,

b) a kulturális örökség védelmével kapcsolatos nyilvántartásra vonatkozó szabályokra,

c) a nyilvántartott régészeti lelőhely és a nyilvántartott műemléki érték védetté nyilvánításának szabályaira,

d) a régészeti örökség felderítésének és kutatásának követelményeire, a régészeti feltárás és a nagyberuházásokkal kapcsolatos régészeti feladatellátás szabályaira, a régészeti lelőhely és a lelet megtalálójának anyagi elismerésének szabályaira,

e) a műemléki érték felderítésével és a védett műemléki érték kutatásával, továbbá védelmével kapcsolatos követelményekre és szabályokra, valamint

f) a kulturális javak védelmével kapcsolatos szabályokra

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 3. § rendelkezik arról, hogy a Kormány a kulturális örökség védelmével kapcsolatos hatósági feladatok ellátására örökségvédelmi feladatkörében

a) örökségvédelmi hatóságként az illetékes járási hivatalt

b) a járási hivatalok örökségvédelmi hatósági feladatellátásának törvényességi, szakszerűségi ellenőrzésére és az e rendeletben meghatározott hatósági feladatokra örökségvédelmi hatóságként, valamint a hatóságnak az általános közigazgatási rendtartásról

szóló 2016. évi CL. törvény szerinti felügyeleti szerveként országos illetékességgel Budapest Főváros Kormányhivatalát;

c) a Kötv. 71. § (1) bekezdésében foglalt nyilvántartásokat vezető hatóságként országos illetékességi területtel a minisztert (a továbbiakban: nyilvántartást vezető hatóság);

d) a Kötv.-ben és az e rendeletben meghatározott feladatok tekintetében a kulturális javak hatóságaként országos illetékességi területtel a minisztert (a továbbiakban: kulturális javak hatósága) jelöli ki /3. § (1)/;

a Kötv. szerinti, jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. /3. § (3)/.

*

A Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 83. § értelmében az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze elkészítése során az alábbiak az irányadók:

(1) Az örökségvédelmi hatástanulmányt

a) a Kötv. 85/A. §-ában meghatározott esetekben a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz megalapozó vizsgálata keretében, települési örökségvédelmi hatástanulmányként (a továbbiakban: települési örökségvédelmi hatástanulmány) a 14. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés a)–c) pontja alapján,

b) a 87. § (4) bekezdésében meghatározott esetekben az engedély iránti kérelmet benyújtónak döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmányként a 15. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés d) pontja alapján kell elkészíttetni.

(3) Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze a 14. és 15. mellékletben meghatározott tartalmi elemek közül a régészeti örökség tárgykörével foglalkozó tartalmi elemek összessége.

A 84. § értelmében (1) A települési örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséről a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz és a településképi rendelet készíttetője köteles gondoskodni.

(2) Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult

a) az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő,

A korábbi szabályozáshoz képest eltérést jelent, hogy a b) a helyi építési szabályzat kidolgozása során a gyűjtőterületén érintett régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum, amely az újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület terepbejárását térítésmentesen, 60 feltárássra alkalmas nap alatt végzi el.

*

Az elkészült hatástanulmányt az alapidokumentáció készítője köteles benyújtani az illetékes hatósághoz.

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 87. § (1) értelmében a szakhatóságként eljáró vagy örökségvédelmi szakkérdést vizsgáló hatóság a nyilvántartott régészeti lelőhelyet, a régészeti védőövezetet, a nyilvántartott műemléki értéket, a műemléket, a műemléki környezetet, a műemléki jelentőségű területet, a történeti tájat és világörökségi helyszínt vagy világörökségi területet érintő ügyben a 88. és 89. §-ban meghatározott szempontok alapján vizsgálja, hogy a tervezett tevékenység megfelel-e a Kötv.-ben és a rendeletben meghatározott követelményeknek. (2) A hatóság szakhatóságként vagy szakkérdés vizsgálata során a nyilvántartott régészeti lelőhelyet, a régészeti védőövezetet, a nyilvántartott műemléki értéket, a műemléket, a műemléki környezetet, a műemléki jelentőségű területet, a történeti tájat és világörökségi helyszínt vagy világörökségi területet érintő ügyben az ügyfélnek az eljárás megindítása előtt benyújtott kérelmére kiadott előzetes szakhatósági állásfoglalása a kibocsátásától számított hat hónapig használható fel.

*

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. Ha bármilyen tevékenység során váratlan régészeti emlék, illetőleg lelet kerül elő, a felfedező (kivitelező, beruházó) köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni, és értesíteni a Bács-Kiskun Megyei Kormányhivatal Kecskeméti Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatalának (6000 Kecskemét, Széchenyi krt. 12. epitesugy.kecskem@bacsjaras.gov.hu Telefon: +36 76516812), és a területileg illetékes múzeumot (Jelen esetben: VISKI KÁROLY MÚZEUM KALOCSA-nak Kalocsa, Szent István király u. 25., 6300; (78) 462 351.

Jelen munkát a „szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, a régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozatala vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a 17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet 7. §, valamint a 47/2001. (III. 27.) Korm. rend. szabályai szerint történhet.

II. HARTA KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETÉNEK RÉGÉSZETI KUTATÁSA

Jelen Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarésze tartalmazza

- az ismert régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatokat, kiegészítve a 2018. év tavaszán végzett terepmunka és az adattári, történeti adatok elemzésének tapasztalataival
- a fejlesztési területeken tervezett változtatások terepbejárást követő örökségvédelmi hatáselemzését

Munkánk során törekedtünk arra, hogy az Örökségvédelmi Hatástanulmány régészeti munkarészeként legalább az ismert régészeti lelőhelyek bejárása és a változtatással érintett régészeti felmérése, régészeti terepbejárása megtörténjen. Ezzel a módszerrel a szántóföldi művelés alatt lévő területeken jó eséllyel figyelhetőek meg az egykori települések nyomai, viszont sajnos ez a módszer alkalmazhatatlan a beépített területe részekre. Az elvégzett terepbejárás alapján összeállítottunk egy fotódokumentációt (3. melléklet).

Az Örökségvédelmi Hatástanulmány régészeti adatait a Miniszterelnökség által vezetett közhiteles nyilvántartására, a Viski Károly Múzeum Kalocsa adattárára és a 2018. évben elvégzett régészeti terepbejárásokra alapoztuk.

A Miniszterelnökség által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § (1) bekezdése szerinti központi, közhiteles hatósági nyilvántartás 2017. 10. 12. állapota szerint: Harta közigazgatási határain belül 40 régészeti lelőhelyet ismert, 2 lelőhely pedig a település közigazgatási határán fekszik.

Jelen tanulmány összeállítása során végzett felülvizsgálat nyomán pontosítottuk egyes lelőhelyek kiterjedését illetve több új lelőhelyet sikerült azonosítani, ezáltal **jelenleg 52 régészeti lelőhely ismert Harta határában**. A terület természeti és domborzati környezete alapján bizonyosra vehetjük, hogy ez a lelőhelyszám töredéke a ténylegesen előforduló régészeti emlékeknek, de szisztematikus kutatás nélkül ismereteink végesek.

II. 1. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK HARTA TERÜLETÉN

Harta település közigazgatási határának (12968 ha) régészeti öröksége viszonylag jól ismert. Jelen tanulmány írása során megpróbáltuk a korábban felvett adatok hitelesítését. A régészeti terepbejárással adatolt lelőhelyek kiterjedése közelítőleg térképre vihető, így helyrajzi számokkal jelölhető. Hartán a terepen észlelt lelőhelyek számát kiegészítik a

légirégészeti adatai is.

Harta a Duna bal parti települése a Solti–sík és a Kalocsai Sárköz határán, Budapesttől mintegy 100 km-re délre. Az első régészeti leletek még a 19. század végén kerültek Hauer Béla helyi földbirtokos közvetítésével a Magyar Nemzeti Múzeumba. A két háború között Miklapusztáról kerültek be honfoglalás kori és bronzkori leletek. Az 1970-es években pedig Bojáron, homokbányászás közben volt kisebb leletmentés, illetve a sertéstelep építésekor a helyi tanító, Rétfalvi Teofil mentett ki a helytörténeti gyűjtemény számára bronzkori urnasírokat. Ugyanekkor több kopolya és halom, mint a Cigányhalom, vejtei templomdomb, szentkirályi Kéthalom halma, stb. tereprendezésnek estek áldozatul. 2002-2003-ban az 51-es főút nyomvonalkorrekciója és a Hartát északról elkerülő 5303 jelű út építésekor több helyen folytak megelőző régészeti feltárások, viszonylag közel egymáshoz, melyek egy része nemcsak a régészeti kutatás, hanem az öskörnyezeti vizsgálatok számára is mintavételi, kutatási lehetőséget adott. Legjelentősebb feltárás Harta Freifelten zajlott, ahol 20 hektáron sikerült a régészeti jelenségeket megfigyelni, dokumentálni, köztük feltárni az egyedülállóan gazdag honfoglalás kori temetőt. 2005-ben a Felső Kiskunsági Szikes tavak kezelési tervének előkészítése során jártunk be néhány harta - miklapusztai szikes területet. 2014-ben a Dunatetőtlen-Járápuszta út felújításakor végeztünk régészeti megfigyelést, illetve ugyanebben az évben került sor az Állampusztai Büntetésvégrehajtó Intézet vágóhídjánál egy rövid leletmentés keretében egy gazdag szarmata temető részletének feltárására. A feltárások mellett a környék régészeti terepbejárása is intenzívebbé vált. Mindezek ellenére számos helyen indokolt lenne a kiemelt régészeti vizsgálat, mely a település jövőbeli turisztikai fejlesztési céljait erősíti (pl. a település határában lévő középkori települések templomai, EuroVelo6 kerékpárút mentén lévő lelőhelyek, a Nagykékes - Szentkirály - Szelid túraútvonal mentén fekvő lelőhelyek, őskori halmok, stb-stb).

A rendezési terv örökségvédelmi hatástanulmánya régészeti munkarészének készítése során az alábbi pontosításokat tehetjük:

- A központi nyilvántartásban szereplő 34090 Harta-Királyhegy és 34091 Harta-Halotti dombok lelőhelyek két őskori halmot jelölnek, melyeket egy természetes háton emelték valószínűleg a rézkor folyamán, azonban a dombhát a későbbi korokban (bronzkor, vaskor) is lakott volt, és itt alakult ki a középkorban Kéthalom település. A fentiek alapján nem csak a két halom, hanem az eredeti hát teljes területe régészeti lelőhely, melynek részei a jelzett rézkori jelenségek (tanulmányban Harta 3. lh, illetve 3a. és 3b. jelenségek). Sajnos a 20. század 2. felében a Királyhalomtól délre húzódó teljes dombhátat elbányászták, így a lelőhely egy része végleg megsemmisült (köztük a délebbi halom is). A tanulmányban jelezzük azokat az anyagnyerőhelyeket, melyek helyén a régészeti érintettség a bányászat miatt teljesen megszűnt.

- 34116 központi azonosítójú lelőhely Harta Szabadföld néven szerepel a központi nyilvántartásban, azonban az ott 20 hektáros területen megvalósult leletmentés dokumentációja, és az a megjelent szakmai közlések is Harta - Freifelt néven hivatkoznak a területre, így indokolt a lelőhely nevének módosítása. A lelőhely módosított kiterjedését terepbejárások támasztják alá. A lelőhely területén két helyen is folyt anyagbányászat, mely során a régészeti jelenségek ezeken a területeken már nem találhatók meg, ezen bányaterületeket külön jelöltük.
- A 2002-2003. év során az 51-es út nyomvonalkorrekciója során több leletmentés valósult meg a Tuskóföldi határrészben. Megállapítható, hogy itt egymáshoz közel, illetve egymással átfedésben is több korszak leletanyaga jelenik meg. A több régészeti korszak megtelepedésével jellemezhető területet 1. régészeti érdekerületként jelöltük, mely részeként a nyilvántartás egy lelőhelye Harta-51-es út 4. sz. lelőhely (35527) mellett, melyen terepbejárásból főleg Árpád-kori leletanyag és a leletmentett területen szarmata temető részlete ismert (ezt korábban mint Külső Tuskó föld archivált 37490 lh tartották nyilván); ide soroljuk a korábban pontatlanul északabbra jelölt 35528 azonosítójú Harta Gátórház főleg neolitikus lelőhelyet, illetve külön poligonnal jelöltük a Harta 51. út 96-97. km néven részben feltárt későszarmata telepet (Wicker Erika és Nagy Dániel feltárása). Tekintettel arra, hogy a 85747 azonosítójú lelőhely jellegében megegyezik a 35527 lelőhellyel, viszont kisebb, de vele átfedő területet fed le, kérjük ez utóbbi poligon archiválását.
- A 37489 azonosítójú lelőhely Harta-Diószeg néven került a nyilvántartásba, mely lelőhelyből Harta-Weierhivl néven 5000 m² lett feltárva az elkerülő út nyomvonalán (Kustár R), a szakirodalomba ez utóbbi név került bevezetésre, ezért indokolt a nyilvántartásban a név korrekciója, kiegészítése. Tekintettel arra, hogy a feltáráskor kelta telepjelenségek is előkerültek, kezdeményezzük a nyilvántartott jelenségek pontosítását is.
- A 54375 azonosítójú, jelen tanulmányban mint Harta 9. Hamuhalom jelzett lelőhely a Tvt által is mint ex lege védett kunhalom védettséget élvez
- A 58852 azonosítójú lelőhely esetében a nyilvántartott KNP 106 lelőhely-elnevezést Kukosra javasoljuk módosítani, a lelőhely jellegét pedig ismeretlen korú halom és ipartörténeti emlékre (egykori szódagyár).
- A 34094 lelőhely valószínűleg azonos a korábban az azonosítatlan lelőhelyek között jegyzett Nagy-fok hátja (34093) lelőhellyel, ahonnan Vadász Éva 1964-ben, D. Szabó Kálmán pedig 1994-ben gyűjtött leletanyagot.
- Harta - Bojáron is elkülönítettünk egy érdekerületet, ahol egymást érik a különböző korú lelőhelyek: ide soroltuk a 82427, 85735, 85737, 85743, 85745, 86159 lelőhelyeket, Czajlik Zoltán légifotón azonosított földvárnak vélt lelőhelyét (Harta 20a. lh) és a most regisztrált későbronzkori lelőhelyet (Harta Bojár VI - 51. lh), melyek még nincsenek a közhiteles nyilvántartásban.
- A 34092 és 88579 azonosítójú lelőhelyeket 3. régészeti érdekerületként kapcsoltuk egybe, tekintettel arra, hogy a két lelőhelyet csupán egy időszakos vízmeder választja el, viszont leletanyaguk eltérő (bronzkori illetve a középkori Szüle anyaga). A lelőhely azonos a korábban Szirkerch néven 34092 azonosítatlan lelőhelyként jegyzett

lelőhellyel (Harta 31-32. lelőhelyek)

- A 91737 azonosítójú Vejtei fok nevű lelőhelyen a 2018. évi terepbejáráskor nagyobb mennyiségű paticsot találtunk, ami alapján a középkori Vejte falu paticsfalú templomát sejtjük ezen a helyen. A helyszín valószínűleg egy mesterésgesen emelt halom, amit a téveszidőkben eldózeroltak (Harta 38. lelőhely).
- A közhiteles nyilvántartás a település határára helyezte az Akasztó - Sörkés-domb 29316 azonosítójú lelőhelyet, azonban ez a lelőhely valójában a hartai határtól északra, már dunatetőtleni határban fekszik, nem érinti a település határt. A nyilvántartásban a településhez rendelést mindenesetre javítani kell.

Az elvégzett adatgyűjtés és terepbejárás alapján új lelőhelyként az alábbiakat jelentjük be:

- Harta-Állampuszta délnyugati részén Czajlik Zoltán ismeretlen korú telepjelenségekről készített légifotót. Ezt új adatként jelentjük be a központi nyilvántartásba (Harta 29. lh).
- Harta-Bojár területén Czajlik Zoltán légifotója alapján jelentünk be egy feltehetően bronzkori telepjelenséget (Harta 20a), illetve 51. lelőhelyként egy későbronzkori kis telep került azonosításra a bojári régészeti érdekerületen belül.
- Harta Bojár Sertéstelep lelőhelyről (Harta 42. lh) az épületek alapárkának ásásakor kerültek be a helytörténeti gyűjteménybe 1973-ban bronzkori edények és egy bronz sarló. Ugyaninnen embercsontokat is őrzött a helyi gyűjtemény. Nem kizárt, hogy ezzel a lelőhellyel függ össze Czajlik Z. légifelderítésből származó felvétele a telep 51-es út felé eső oldalán, illetve megjegyezzük, hogy Bojáron már a 19. század végén egy bronzkori urnatemető került elő. Edényeket, bronz tört és tűt vittek be 1899-ben a Nemzeti Múzeumba. A leleteket Hauer Béla ajándékozta a múzeumnak (Hampel 1899).
- Harta - Kiskékes lelőhelyen a földúton került elő egy honfoglalás kori lelet, így nem tudni, hogy in situ lelőhelyről vagy odahordott földanyagról van-e szó (Harta 43. lh)
- Harta Freifelt határrész közelében több helyen kerültek elő Árpád-kori telepre utaló kerámialeletek, ezeket mint Harta-Ilonka dülő és Kékesi út I. jelentjük be (tanulmányban Harta 44-45. lelőhelyek)
- Harta Kékesi út mentén egy környezetéből kiemelkedő dombháton bronzkori és szarmata cserepeket gyűjtöttünk, továbbá a szórvány embercsontanyag csontvázas temetőre utal (Harta 46. lh).
- Harta József A. u. végén a vasúthoz vezető földút nyugati oldalán az úttal párhuzamosan futó dombháton gazdag szarmata kerámiaanyag utal megtelepedésre
- Harta - Szentkirály, Majori dülőben Czajlik Zoltán szarmata temetőről készített légifelvételt (Harta 48. lelőhely)
- Harta-Dunapataj határán Kerek-halmon terepbejárás alkalmával Árpád-kori és későközépkori leletanyagot találtunk. A lelőhely valószínűleg egy dunai átjárót vigyázott (Harta 49. lh).
- Közvetlenül az EuroVelo6 bicikliút mellett kisebb kiterjedésű lekopott felszínű dombháton neolitik - a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája telepanyagát találtuk (Harta 50. lh).
- Harta-Nagykékes lakott településrésztől nyugatra az 1950-60-as években készült

légifotókon kiterjedt - talán Árpád-kori árokrendszer figyelhető meg. A területről a Kecskeméti Katona József Múzeum munkatársai apróra tört őskori és szarmata cserepeket gyűjtöttek (Harta 52. lh).

A régészeti lelőhelyek határait a kapcsolódó digitális adatbázis poligonok útján jelöli, míg a táblázatos adatok helyrajzi számos formában szerepelnek. Jelen tanulmány készítése során a nyilvántartásban lévő régészeti adatokat összevetettük a Viski Károly Múzeum adattárában lévő eredeti térképlapokkal, mely alapján az észlelt eltérést a terepen megfigyeltekkel összhangban korrigáltuk, a változtatások átvezetését a tanulmánykészítéssel egy időben kezdeményezzük a központi nyilvántartási iroda felé is (pl. leletmentésből és terebejárásból ismert lelőhelyek pontosítása - Hata-Freifelt, Gátórház, Külső Tuskóföld lelőhelyek, stb.). Több régészeti érdekű terület meghatározására is sor került, illetve történeti források és terepi megfigyelések alapján megpróbáltuk meghatározni néhány egykori dunai rév helyét.

*

A település rendezési tervének tervlapjain a hatástanulmánnyal összhangban kerültek jelölésre a régészeti lelőhelyek. A közhiteles nyilvántartás alapján jelen tanulmányban jelzett változtatások figyelembe vételével **összességében 52 azonosított régészeti lelőhely ismert Harta határában.**

Harta bel- és külterületén ismert régészeti lelőhelyek áttekintését az 1. számú melléklet tartalmazza, térképi átnézetük a 2-4. mellékletben található, a lelőhelyekről készült képanyag a 3. mellékletben található.

II.2. RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK HARTA KÖZIGAZGATÁSI HATÁRÁBAN

A Kötv 7.§ 14. pontja szerint régészeti érdekű területnek, azaz jelenleg nem tényleges, de lehetséges lelőhelynek minősül *minden olyan terület, ahonnan régészeti emlék és leletek előkerülése várható*. Különös tekintettel az egykori forrásokra, a vízfolyások, erek és folyók árvízmentes partvonulataira, valamint olyan területekre, melyek korábbi időszakokban megtelepedésre alkalmasak voltak.

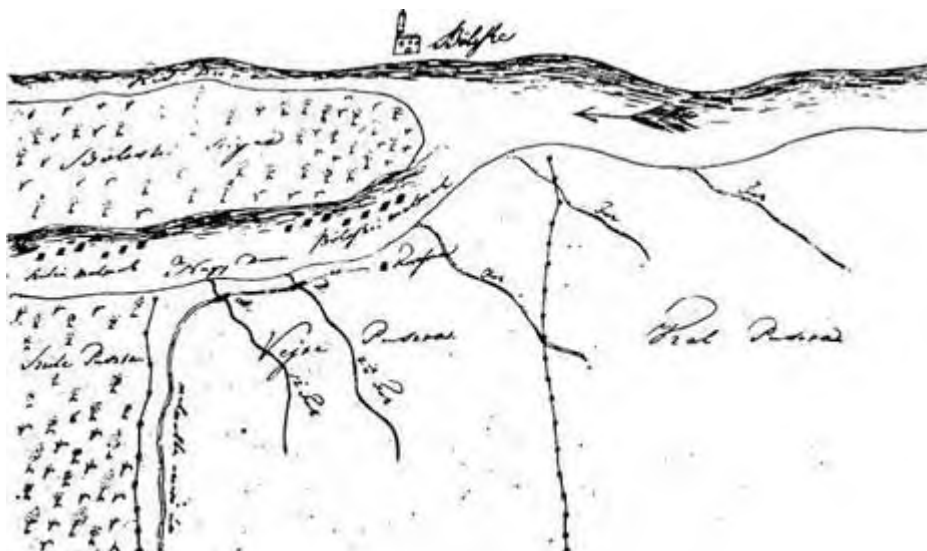
A régészeti örökség védelme érdekében ezért minden esetben különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változási engedélyek kiadásakor, mivel *bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával a régészeti örökség elemei pusztulhatnak el.*

Kommunikáció a Dunán

Az egykori közlekedési útvonalak, dunántúli gazdasági kapcsolatok megértése kiemelt

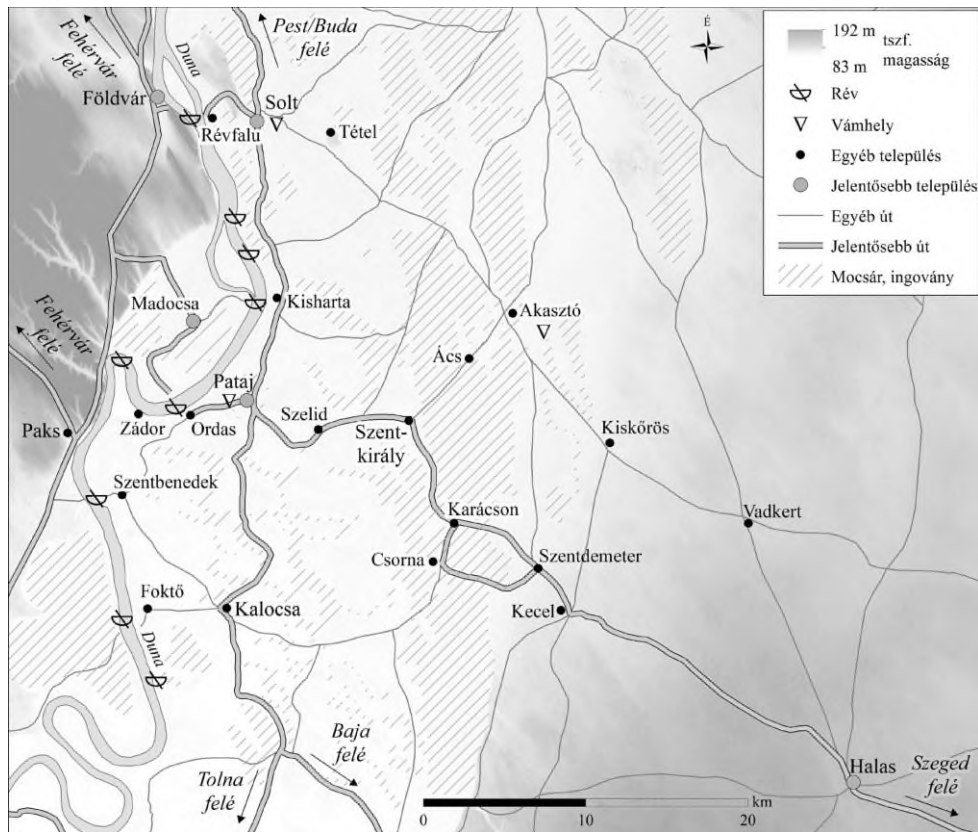
fontosságú azért is, hiszen a Harta környékén és a Kalocsai Sárközben előkerült régészeti anyagok intenzívebb kapcsolatot mutatnak a dunántúli és Duna-menti régészeti emlékkanyaggal, mint más, az Alföldről ismert lelőhelyek anyagával. Tény, hogy az ártéri környezet a Duna másik oldalán sem volt nagyon eltérő (időszakos elöntések, réti talajtípusuk stb.). A kistáj földrajzi besorolása is a kapcsolatokra utal, hiszen a Marosi Sándor és Somogyi Sándor által szerkesztett Kistáj-kataszterben (Marosi-Somogyi 1990) a Harta vonalában fekvő Bölcske határának nagy részét és Madocsát a Kalocsai Sárközhez sorolja. Nem találtunk adatot arra, hogy hogyan változott a Duna természetes medre az ember megtelepedése óta eltelt időben, de a kalimajori római emlékek alapján feltételezhető, hogy a Duna a bal parton is helyenként alámosta a partot, ami pl. Vejte falu egy részét is érinthette. Annyi kijelenthető, hogy a Duna határjellege a római korban a leghangsúlyosabb, amikor a szarmaták ezen a Duna szakaszon a mai medervonal mellett is megtelepedtek.

A Dunán évszázadokon át a fő kommunikációt a révhelyek jelentették, ilyen volt Soltnál Révbér (későközépkori településnyommal), Solt és Harta között Kali-major (római ellenerőd nyomával, közelében bolygatott honfoglalás kori temető), illetve Vejtepuszta (középkori település), továbbit feltételezünk Kishartánál illetve a most régészeti lelőhellyel is adatolt madocsai Kisvár és a Harta és Dunapataj határán fekvő Kerekhalom között (49. lh), a következő átjáró Dunapatajtól délre Zádor volt. A bölcskeiek úgy tudják, „*ősidők óta az Alsóvárréve nevű határrészen volt a Madocsa—Harta közötti átkelő*” (Havassy 1994). Több római ellenerőd feltételezhető ezen a területen.

Fokok a vejtepusztai és kalpusztai határban (OL S. 12 Div. XIII No. 614.)

forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/Telepulestortenetek/Bolcske/pages/Bolcskei_tanulmanyok_2/b2_005_bolcs_elete.htm

Jelentősebb utak, rév- és vámhelyek a solti székben a 15-16. század fordulóján. Forrás: Pánya 2018

A Solt-Harta közti területek és a Dunántúl kapcsolatát mutatják a középkori és a 18-19. századi történeti források. A Bölcskével szemben lévő Bojárt (ma Harta pusztája) a Bölcskéhez közel fekvő Hard (ma Cece pusztája) falu nemesei adják cserébe 1280-ban IV. László királynak. 1701-ben a Királyi Kamara felmérésében Bölcskéhez kapcsolódóan említik a Duna másik oldalán lévő Vejtepusztát (középkori faluhely Harta határában), melynek felét a bölcskeiek használják (Havassy 1994). Ez feltehetően már a középkortól kezdve így lehetett, hiszen egy 1340. évi oklevél bölcskei, vejtei és szülei birtokosok közötti határjárást említ. Ugyanakkor V. J. 1838-ban a Vejtétől északra található Kalpusztát is Bölcskéhez sorolja. ...Vejte területen jelzi már ekkor a malmokat, s ezen kívül rétjeiről szól (l.c.). Az I. katonai felmérés térképlapjai számos időszakosan vízállásos területet jeleznek. Az ezeken folyó fokgazdálkodást egy 1831-es keltezésű térképlap bizonyítja (HAVASSY 1994).

Régészeti érdekű területként szokták még tekinteni az egykori utak mentét is, ezek közül a legjelentősebb a az É-D-i irányú budai országút (az 51. sz. út elődje), mely északról (Apostag és Vecse felől) tartott (Vejtén, Kishartán és Patajon át) Kalocsa felé. Megemlítendő még az Örjegi átjáró, mely Akasztó irányában jelentett Miklapusztán keresztül összeköttetést, illetve jelentős lehetett a Tetétleni család birtoktesteit összekötő út is. Ezek az utak azonban

nemcsak a két szomszédos terület árucseréjét szolgálták, hanem egyúttal az ország közepe, a székváros, illetve a felvidéki bányavárosok kapcsolatában is fő szerepet játszottak.

A Duna mellett a település határában húzódó számos ér illetve időszakos vízállás és kopolya a pákászat, ártéri gyümölcsösök számára is alkalmas feltételeket biztosított.

Harta mai belterülete újkori beépítésű, nem a korábbi középkori település helyén, hanem attól keletre létesült. Ennek ellenére mivel több árvízmentes dombhátat foglal magába, várható, hogy a belterületen is előkerülnek régészeti korok emlékei. Az bizonyos, hogy a településmagban viszonylag vastag (1 métert meghaladó) az újkori településréteg, így a korábbi korok emlékei (ha vannak) nincsenek kitéve az egyszerű földmunkák során bolygatásnak, így pl. 2016-ban a vízvezetékfelújítási munkák során is csak újkori rétegeket figyeltünk meg. Ezek között az újkori rétegek között kiemelt jelentősége van a 19. századi nagy tűzvész planírozási rétegeinek megfigyelésének, hiszen a leégett házak agyagának elterítése kihatott a településszerkezet változására: utcák arrébb tolódása figyelhető meg, kiemelten az Arany J. és Templom utca keleti részén, a vastag települési réteg miatt süllyednek meg jobban az itt épült ingatlanok.

A fentiekből is kitűnik, hogy mivel a régészeti lelőhelyek kiterjedése általában nem állapítható meg pontosan, ezért az említetteken túlmenően régészeti érdekű területnek számít *a már ismert lelőhelyek közvetlen környéke* is, illetve kiemelten érdemes figyelni az azonosíthatatlan lelőhelyek beazonosítására.

II. 3. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK HARTA TERÜLETÉN - TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Harta és környéke ősidők óta lakott helynek számít, amit az itt talált nagyszámú régészeti leletanyag is bizonyít. Sóderbányászás közben számos ősi csontlelet – őstulok-, szarvas- és mamutcsont – került elő a Dunából. A Helytörténeti gyűjteményben őriztek egy megkövesedett őszállati fogdarabot, mely a Rajk L. utcában került elő 80 cm mélységben épület alapárkának kiásásakor.

Régészeti leletanyagok sokasága bizonyítja, hogy az erekkel, fokokkal, időszakos vízjárásokkal szabdalt, termékeny öntéstalajú árvízmentes hátak, partok az emberi megtelepülésre kiválóan alkalmasak voltak. A környéken mintegy 7000 évvel ezelőtt telepedtek meg az első földművelők.

Neolit településnyomok

Harta-Gátórház (Harta 5.) lelőhelyen a legtöbb objektum a dunántúli vonaldíszes kultúra, illetve annak késői, zselizi fázisának emlékeit őrizte. Sikerült megtalálni a neolit település

északi és déli szélét. A terepbejárások alapján tudjuk, hogy a későneolitik település több hektár kiterjedésű, nyugati széle a Duna partjától mintegy 400 m-re van. Országos viszonylatban is ritka, és analógia nélküli a Duna-Tisza közti területen, hogy hét egyforma tájolású, kísérőárkos nagy ház alaprajzát dokumentálhattuk. A településen belül hat sírt is sikerült feltárni. A felszíni terepjelenségekben gyér neolitik település többhektáros területéből még Somogyvári Ágnes az elkerülő út nyomvonalában tárt fel néhány objektumot (Harta – Külső Tuskóföld - Harta 7. lelőhely). További neolitik lelőhelyet sikerült azonosítani meglepően közel a Dunamederhez a kistöltés közelében, illetve a Nagy-ér partján (Harta 27. lh) is ismert ilyen lelőhely. A pákászó, gyűjtögető ártéri életmód kialakításának legérdekesebb bizonyítéka a Duna szabályozása után teljesen elszikesedett, de előtt a Duna áradásaival évente többször is megáldott Harta - Miklapusztán egy magas szikpadka eróziójakor felfedezett vonaldíszes kultúrához sorolható lelőhely (Harta 10.).

Rézkori településnyomok legközelebb Solt – Erdélyi tanya lelőhely feltárásából (az 51-es út korrekciója során) és terepbejárásból ismertek, Harta határában valószínűleg a rézkorhoz köthetők a „kunhalmoknak” nevezett objektumok, pl. Harta Szentkirályon (Harta 3. lh) vagy Harta-Miklapusztán, Kuksos (Harta 12. lh) lelőhelyen. .

Bronzkori településnyomok

A bronzkor időszakában intenzívebbé válik a megtelepedés. Nagyrévi - kisapostagi leletanyag Harta-Freifelten (Harta 4. lh) került elő. Harta-Weierhivl (Harta 8.) lelőhelyen a szülei faluhely közelében és a Nagy-ér mentén számos helyen ismerünk vatyá kultúrába sorolható leletanyagot (Kustár 2008). A bronzkoron belül mindenképpen ez tekinthető annak az időszaknak, amikor a legkiterjedtebb, legsűrűbb volt a településhálózat. Légifelvételezés alapján sejtenek vatyá földvárat Harta-Bojáron (Goguey et al. 2003, 76-77; Harta 20a lh), illetve többrétegű vastag településréteggel jellemezhető a természetvédelmi törvény által ex lege is védett Harta - Hamuhalom (Harta 9. lh). Az 1996 óta a Kalocsai Sárköz területén és részben a Solti síkon folyó intenzív terepbejárások egyre több adattal szolgálnak a terület kora és középső bronzkori településeiről. Hartai adatként említhető, hogy a Hartai Helytörténeti Gyűjteményben vatyá temetőből származó edényeket őriznek, melyeket Rétfalvi Teofil feljegyzése szerint a bojári sertéstelep (Harta 42. lh) építéskor találtak.

Későbronzkorból és a vaskor időszakából egyelőre kevesebb adatunk van, de ez a kutatottság hiányát is mutatja, hiszen a bojári ismert lelőhelyek mellett sikerült egy kisebb kiterjedésű dombon későbronzkori urnásíros kultúrába sorolható leletanyagot gyűjteni.

Kelta településnyomok A kelta megtelepedés intenzitására nehéz következtetni a szórványos adatokból, feltárásra Harta – Weierhivl (Harta 8.) lelőhelyen került néhány gödör

Római limes vonalában egyelőre nincs balparti építményről adatunk, azonban a gátórházi és weierhivli ásatáson talált szarmata kori szenesült magmaradványok azt mutatják, hogy az itt lakó szarmaták kiterjedt kereskedelmet folytattak a túlparti rómaikkal (gabonát „exportáltak” a túlpartra). Ebből az időből eredeztetjük a Harta határában feltételezett 3 révátjárót / gázlót a Dunán (Hajnalová 2011). A Helytörténeti Gyűjtemény őrzött néhány római téglát is, melyek egyike bélyegzője alapján a 4. század elején, Maxentius császár idején készült. Rétfalvi Teofil földrajzi név gyűjtéséből tudjuk, hogy *„A hartai helytörténeti gyűjteményben van egy nagy római korból származó kő, amely egy öreg hartai házból került elő. Bemondás alapján a „Szirekechből” (vagyis a szülei templomdombról - megjegyzés KR) származik.”*

Szarmata településnyomok és temetők

Harta-Weierhivl (Harta 8.) lelőhelyen a szarmaták talán csak rövidebb ideig laktak intenzíven a dombot, ebből a korból házat nem, csak több tárológödrt és néhány kopolyakutat tártunk fel. Néhány római import kerámia – Terra sigillata, festett edénytöredékek – utalnak a rómaiakkal kialakult kapcsolatokra.

Nagyobb kiterjedésű későszarmata település Harta –Tuskóföld régészeti érdekerületen (Harta Gátórház, Harta-Szülei lyuk + 51-es út 96-97. km lelőhelyeken - I. érdekerület Harta 5-7. lh) került feltárássra, ahol több szakaszban több, mint 500 gödör, közel 20 ház, 17 kemence, 2 sír, 3 kút, 3 füstölő, 3 árok, majd 200 cölöplyuk került elő.

Két temető is ismert ebből az időszakból: A Harta-Tuskóföld szarmata temetőanyagának pontosabb ismerete nélkül nem lehet eldönteni, mikor – melyik környékbéli település lakói használták. Gazdag későszarmata temető részlete került elő 2014-ben az állampusztai vágóhíd építésekor. Légifelvétel alapján Harta Szentkirályon is ismertté vált egy szarmata temető (Harta 48. lh).

Terepbejárás alapján további szarmata telep ismert Harta-Bojár, Harta - Nagy-ér mellett, Harta-Nagykékes, Harta - Vejte térségében, illetve közvetlenül Harta belterületétől délre – József A. u. végében (összesen 12 lelőhelyen). Mindez bizonyítja, hogy a szarmaták a római limes közelében/határterületén a 3-5. században sűrű településhálózatot kialakítva éltek földművelésen, rómaiakkal való kereskedelmen alapuló mindennapjaikat.

Korábbi adattári adatokból tudjuk azt, hogy a mára pontosabban nem azonosítható Harta-Vasúti töltésnél mintegy 100 db római érmet találtak, ebből 10 db-ot Hullmann Sándor 1878-ban a MNM-nak adományozott (Kőhegyi 1972). Hartapuszta néven pedig temetőt tartanak nyilván. Párducz Mihály említi, hogy Szegeden a Régészeti Intézetben hartai sírleletek vannak: karperec, bronz tükör, II. Claudius érme, edény (Párducz 1931).

Avar településnyom és temető

Harta-Freifelten ugyanazon a háton, ahol a bronzkori gödrök előkerültek, főleg a domb déli, meder felé lejtő oldalán összeszűkülő aljú, állatsontokban gazdag gödrökre leltünk. Az előkerült edénytöredékek a gödröket a 8. századra keltezik.

Avar temetőre utaló adatot Harta-Bojáról ismerünk. Itt – magángyűjteményben lévő - 8. századi öntött nagyszíjvég került elő az 1980-as évek elején. További temető légifelvétel alapján került meghatározásra.

Honfoglalás kori települések

Egy 9-10. századi település feltárása Freifelt határrész déli dombhátán folyt. A lelőhely nagyobb része a műút másik oldalán van. Északi, déli és nyugati oldalról egykoron sekély vizű – változó vízállású patak folyhatott. Kiterjedése a terepbejárások alapján kb. 50x150-200 m. Összesen 8 db földbemélyített házat/műhelyt, háztartásukhoz tartozó 5 kisebb lemélyített kamrát, tároló- és tüzelőgödröket, valamint néhány árkot sikerült feltárni. Az egykori falu legmagasabb pontján egy mély árokkal és talán sánccal kerített, délkeleti bejáratú kb. 50 m átmérőjű „udvarház?” - telek volt. Az uralkodó – északnyugati - szélirányt figyelembe véve alakították ki a település délkeleti szélén azt a két (talán 3) vasművességgel leginkább kapcsolható objektumegyüttest, melyek különleges leletnek számítanak az Alföldön.

Honfoglalás kori temetők

A Harta-Freifelten megmentett 10. századi temető teljesen feltártnak tekinthető, gazdag, számos esetben lóval és lószerszámmal eltemetett sírok együtteséből állt. Az előkerült 22 sír egy kis közösség viszonylag rövid ideig használt temetőjére utal.

A 10. századi temetőben a gazdag családok halottjait a hozzátartozók ékszerekkel kivarrt ruhákban temették el. Az előkerült ékszerek tipológiája alapján a helyet a 10. század középső harmadában, viszonylag rövid ideig használták temetőként, majd az itt élők máshová költöztek. Kiemelkedő gazdagságú a 3. sír, ahol egy hajfonatkorongokkal és aranygyűrűvel, gazdagon aranyozott ezüstdíszes ruhában eltemetett nő feküdt. Ez a leletegyüttes nem csak a temető többi sírjához képest jelentős, hanem a Kárpát-medence egykorú sírmezőihez viszonyítva is az egyik leggazdagabb mellékletű női sírnak tekinthető (Kustár - Langó 2003; Langó - Kustár - Köhler - Csősz 2016).

Harta határában további honfoglalás kori temetőről is van tudomásunk Harta-Bojáról (Harta – Béke Tsz – Homokbánya - Harta 1. lh), valamint Harta – Miklapusztán (azonosítatlan lelőhely). A bojári homokbányából egy – minden bizonnyal – a most feltártnál hosszabb ideig használt, de szegényesebb temető részlete került elő. Miklapusztáról még a két világháború

közi időszakban kerültek leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba. A közel 50 sírosnak feltételezett miklapusztai temető egy nagyobb, a 10. század második felében is azon a helyen élő közösség emlékét őrizte meg sodrott karpereceivel, sima hajkarikáival.

Árpád-kori településnyomok

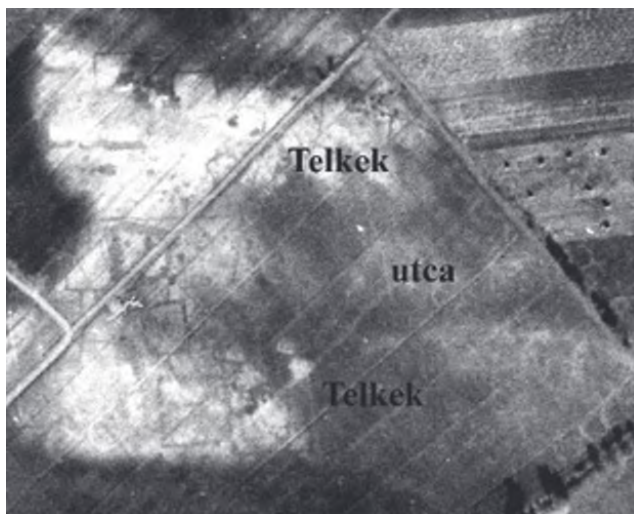
A 13. század első feléig hatalmas királyi, királynéi és egyházi birtokok léteztek a későbbi Solti szék területén, melyek közül a század végéig számtalan birtok került köznemes családok (*Apaji, Hartai, Miklai, Szél, Mód, Tassi, Tetétleni, Szunyogh, Szentiványi, Vadkerti stb.*) kezébe.

Harta kialakulását történeti forrásokkal a 12. századtól adathozhatjuk, de mint utaltunk rá, a régészeti források korábbi megtelepülést is igazolnak. Számos írásos adat utal a környék sűrű Árpád-kori és későközépkori településhálózatára. A mai településhatár idővel több középkori település határát olvasztotta magába. A település nevét az oklevelek 1187-ben említik először. Nevét 1193-ban Horta, 1289-ben Harta alakban írták. 1187-ben Eufrozina királyné (1146), II. Géza király neje Harta egy részét a székesfehérvári keresztéseknek adta, míg Harta másik része fehérvári várbirtok volt. A település a tatárjárás alatt lakatlanná vált, s a lakatlanná vált várföldet (a várjobbágyok, és Hartai(?) nemesek földje mellett) IV. László király, 1289-ben Vejtei Sebestyénnek adta, és határát leírta. Ekkortól adathozható Szüle és Ölle, mint nemesi birtokok létezése is. Hartáról a több rév vitt át a Dunántúlra (lásd régészeti érdekű területek fejezet). Az okiratok szerint már a középkorban létezett Kis- és Nagy-Harta. A 15. században több forrás említi ezeket az egymáshoz közeli településeket: 1426 Kyshartha, 1455 Naghartha in com. Albensi sedis Solth, 1561 Kys Harta praedium, Kis Harta, Nagy Harta, 1614 Naghartha, 1643 Kisharttya, Kisharta, Nagyharttya, Nagyharta, 1680 Kis harta, Nagiharta. A középkori faluhely Harta nyugati szomszédságában, a kikötő és az 51-es út között ÉK–DNY irányban elterülő alacsony hátacon található. Történeti forrásokban A Duna Mappáció hartai szelvényén a beszédes Kirchhof név szerepel, Pesty Frigyes gyűjtésében pedig „Altér Kirchof ’ – régi templomudvar”. A hartai helynévgyűjtésben az alábbi idevonatkozó szakasz található: „162. Alder Kerchof /Öreg temető/ A betelepülés után / a 18. század elején állítólag itt volt a hartaiak első temetője. A gyakori dunai árvizek miatt kellett a község más helyén temetőt kijelölni.” (Harta 30. lh).

A Dunához közelebbi területeken fekvő Kisharta mellett a település határában a Dunától az óramutató járásával egyezően leírva feküdtek: Vejte, Bojár, Szüle, Ölle, Mikla, Tetétlen, Nagyharta, Kéthalom, Szentkirály falvak, melyek általában egyutcás szerkezetűek és egyben templomos helyek is lehettek. Kisebb települések nyomát a Gátórház, a Freifelt és a Weierhivl

határrészekén is feltárták. Később a pusztásodott települések területét más falvak és nemesi családok is bírták, így voltak birtokosok a mai hartai határban a patajiak vagy a bölcskeiek. 1426-ban a Solti-szék esküdei között említik Sárközi András fia László, Hartai Sebestyént, Szentiváni Ágoston, Tetétleni Kelemen, Hugyei Veres László, Szentgyörgyi Szakál (Zakwl) János), 1461-ben szolgabíráként tűnik fel Nagyhartai Mőd István neve. 1508, 1509 és 1517-ben Bojári Péter szerepel mint szolgabíró.

A középkori Solt-szék legnagyobb birtokosa a Tetétleni család volt. Hozzájuk tartozott Solt, Vecse, Tetétlen, Harta, Csanád, Fejéregyháza, Kéthalom, Szentkirály, Szüle és Ölle. Talán a nemzetségi leszármazás miatt következett be birtokaprózódás. Az utódok a birtok egy részét kaphatták örökségül, amelyen előbb kisebb gazdasági központjukat építették fel, ami később faluvá szerveződött. Kisharta és Nagyharta, Szüle, Bojár, Ölle és Vejte viszonya is ilyen családi leszármazás eredménye lehet (Pánya - Rosta 2015).

Harta - Szüle település légifotón Pánya István és Rosta Szabolcs kutatásai nyomán. A szülei templom helye ma is jól beazonosítható az intenzív szántóföldi művelés ellenére is. Talán erről a faluhelyről származik az a bronz sarkantyú, melyet Harta és Bojár között talált Hauer Béla birtokán, és amely a Nemzeti Múzeumba került (Hampel 1899).

A Tetétleni család középkori irataiban többször találkozunk Kéthalom birtokkal. A török időkből azonban alig akad adatunk rá vonatkozóan. Magyar oldalról, 1564-ből van egy rövid feljegyzés, amely szerint Harthay Bálint kapja meg Solt városát, valamint Kéthalmot, több más pusztával egyetemben. A defterekben csupán 1620-ban említik a tőle délre fekvő Szentkirállyal együtt. Később, a felszabadító harcok után, 1699-ben elhagyott faluként írták le mindkettőt (Harta 3. lh).

Harta - Bojár említését történeti forrásokban 1426-ból és 1498-ból ismerjük (Harta 17. lh),

középkori templomát az 1970-es években bontották el. Részben ekkor semmisültek meg a templom körüli temető sírjai.

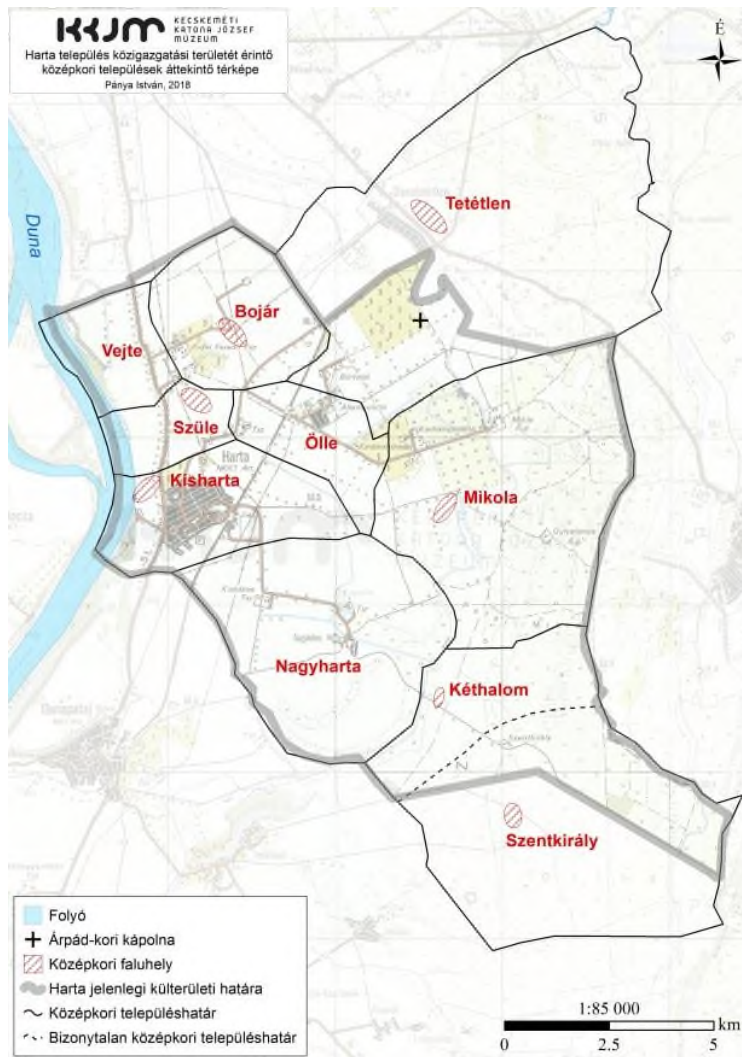
Harta – Mikla faluhely - A középkorban Mikla, Mikola néven említik (1409), mely nevet valószínűleg templomának védőszentjéről – Szent Miklósról (Nicolaus – Mikolaus – Mikla) – kaphatta. Györffy szerint a szávaszentdemeteri görög monostor faluja lehetett a 12. században. A török hódoltság első időszakában néptelen volt, majd 1570 és 1582 körül lakott, s 1590-ben ismét lakatlan. Az 1548-as defterben a lakatlan pusztát Uszód falu lakói művelik. Később Harta és Pataj lakói művelik.

A Duna Mappáción „*Templom omladék*” felirat, újkori térképeken pedig „*Harang-láb*” dűlőnév utal a falu helyére. A hartai helynévgyűjtésben: „*191. Klokestuul kevon (harangláb dűlő): A legidősebb adatközlő sem látta saját szemével, de nagyapái elmondásából hallotta, hogy itt valamikor egy harangláb állott...*” (Rétfalvi 1974; Pánya - Rosta 2015). Érdekes, hogy a Nagy-ér mentén egy további templomhely is azonosításra került (Harta 28. és 33. lelőhelyek)

Harta – Vejte a hódoltság első felében még létezett csekély népességgel. 1570-ben lakatlan volt, aztán 1620-ban néhány lakossal ismét feltűnt, templomát és temetőjét a Vejtei fok (Harta 38.) lelőhelyen sejtjük.

Nagyobb kiterjedésű Árpád-kori telep van a Hartát elkerülő úttól délre, ennek nyomvonalba eső szélén tárt fel néhány objektumot 2003-ban Somogyvári Ágnes (Külső Tuskóföld lelőhely). Ugyanehhez a lelőhelykomplexumhoz (Harta - Tuskóföld régészeti érdekerület) tartozik Harta-Gátórház lelőhely, ahol egy egykori sekély mederhez közel tártunk fel néhány Árpád-kori objektumot. Ugyanúgy lakott volt az Árpád-korban a közeli Harta – Weierhivl lelőhely (Harta 5. és 8. lelőhelyek). Ez utóbbin az Árpád-korban inkább az időszakosan vízjárta terület közelébe, a domb nyugati lejtőjén telepedtek meg. Az előkerült árkok többsége erre a korra keltezhető. A lelőhely talán legkülönlegesebb objektuma az az Árpád-kori vesszőfonatos kút, melyben a víz kb. 70-80 cm magasan konzerválta a kút vázát alkotó vesszőfonatot.

Harta-Freifelten egy nagy – több párhuzamos dombhátra kiterjedő település nyugati szélét sikerült megkutatni. A feltárt 13. századi településrész egyik érdekes emléke egy olyan részben földbe mélyített nagy alapterületű épület volt, melyben a kemencével szemben egy tapasztott, oldaltüzelésű főzőállást is kialakítottak. A feltárt településrésztől délre, Nagykékes felé több Árpád-kori településnyom van, és a közelben templomos helyet is sejtünk (Harta 44-45. lh).

Középkori településhálózat Harta mai közigazgatási határainak jelölésével. forrás: Rosta - Pányá 2015

A török háborúk ezt a területet sem kerülték el, 1529-ben megindult török-rác harcok utáni időszakban vált pusztává Szüle, Ölle, Mikla és Tetétlen; míg Kéthalom, Vejte, Bojár, Kis- és Nagy-Harta még egy ideig fennállt, 1620-ig szerepelnek az adóösszeírásokban, Bojár egészen 1686-ig (Rosta - Pányá 2015). Harta – Kisharta a török hódoltság idején 1620-ig szerepelt a defterekben. Valószínűleg ezután néptelenedett el és a 18. század elejéig puszta volt.

III.

A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVBEN ELŐIRÁNYZOTT VÁLTOZTATÁSOK RÉGÉSZETI VONATKOZÁSAI ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELMI JAVASLATTÉTEL

Harta település határában a korábbi adatállományok összevetése, továbbá az elvégzett terepbejárás után 52 azonosított lelőhely ismert. A közhiteles nyilvántartás adatai a II. 1. fejezetben részletesen kifejtettek szerint pontosításra-javításra szorulnak.

A lelőhelyek mindegyike szakmai védett kategóriába sorolt, nincs köztük fokozottan vagy kiemelten védett lelőhely. Azonban több lelőhely a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet alapján tájképi jelentőséggel is bír: *tájképi jelentőségű régészeti lelőhely*: olyan régészeti lelőhely, amely megjelenésével környezetének meghatározó tájképi eleme (így különösen erőd, erődítés, vár, templom maradványai, földvár, halomsír, kunhalom, a domborzatból kiemelkedő, többszörösen rétegzett tell-település). A fenti lelőhelyek a 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban Tvt.) „*kunhalom*” és „*földvár*” definíciójának megfeleltethető, ex lege védett halom kategóriába sorolt halmok, mint Királyhalom, Hamuhalom, Kuksos, stb. Ezek az emberkéz alkotta morfológiai formák ma is terepen tereptárgyként azonosíthatók. Az említett, fokozott védelemre érdemes lelőhelyek pontosabb felmérése részben megtörtént, részben további, pl. geofizikai módszerek alkalmazásával tovább adatolható. Kiterjedésük, állapotuk, művelési módjuk, növényzeti borításuk pontos felmérése, esetenként történeti térképek alapján történő elemzése, történeti adatokkal való alátámasztása és a veszélyeztető tényezők kiértékelése alapján a felmérés célja hatékony kezelési javaslatok megfogalmazása lehet.

Fokozott védelemre lennének érdemesek a település határában lévő korábbi templomos helyek is, melyeken épített örökség is megőrződött (Mikla, Szüle, Vejte, Bojár temploma).

A fenti lelőhelyek védetté nyilvánítása során régészeti védőövezet kijelölése is szükségszerű:

Régészeti védőövezet: a védett lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet alapján

12. § Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.

13. § (1) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

(2) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyhez védőövezetet lehet kijelölni.

(3) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni.

(4) Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.

14. § (1) A védetté nyilvánítás előkészítését a Hivatal folytatja le, amely évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

(2) A védelem alá vonni tervezett lelőhelyhez és a lelőhely régészeti védőövezetéhez tartozó ingatlanok tulajdonosait és az egyéb érintett személyeket jogszabályban meghatározott módon értesíteni kell.

*

A régészeti örökség védelme érdekében minden esetben különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változási engedélyek kiadásakor, mivel *bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával a régészeti örökség elemei pusztulhatnak el.*

Régészeti lelet előkerülése esetén a hivatkozott jogszabályok szerint kell eljárni, a munkákat fel kell függeszteni és értesíteni kell az illetékes kormányhivatalt és a területileg illetékes múzeumot, mindemellett nagyon fontosnak tartjuk az örökségtudatos lakossági tájékoztatást.

A hatályos településszerkezeti tervhez képest jelzett területfelhasználási módosítások nem érintenek régészeti lelőhelyet, így általánosságban összefoglaljuk a vonatkozó szabályozást:

A Kötv. törvény és a 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 21. § alapján

(1) A nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak a Kötv. és a rendelet alapján, engedéllyel végezhető.

(2) A nyilvántartott régészeti lelőhely állapotromlásának minősül a réteg vagy rétegsor átvágása, a történeti összefüggés megszüntetése, a régészeti leletek eredeti helyükről történő elmozdítása régészeti feltárás nélkül.

(3) A földmunkával járó beruházással el kell kerülni

a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,

b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és

c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

(4) A lelőhely állapotváltozásával járó régészeti feltárás esetén előnyben kell részesíteni az eredeti rétegsort és történeti összefüggést tartalmazó lelőhelyrész megtartását.

A lelőhelyek a településszerkezeti terveken és a településrendezési tervlapokon feltűntetésre kerültek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra.

A Kötv. 11.§-a szerint a régészeti lelőhelyek ex lege védettek, de régészeti érdekű területről is a régészeti örökség elemei csak feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv. 19.§ (1)).

A földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyont

kitermelését is (a továbbiakban együtt: fejlesztések, beruházások), a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni. A régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv 19.§ 1-2). A régészeti feltárások költségeit általában annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv 19.§ 3).

A törvény értelmében a terveket úgy kell előkészíteni - az örökségvédelem érdekeit figyelembe véve hogy a fejlesztések a régészeti lelőhelyeket lehetőleg elkerüljék, ami az örökségvédelem és a befektető érdekét egyaránt szolgálja.

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. A Kötv. 24. § (2) bekezdésében foglaltak értelmében, amennyiben a földmunkák során régészeti emlék, lelet, vagy annak tűnő tárgy kerül elő, a felfedező (a tevékenység felelős vezetője) az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet azonnal abbahagyni, a jegyző útján a hatóságnak - a Bács-Kiskun Megyei Kormányhivatal Kecskeméti Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatalának (6000 Kecskemét, Széchenyi krt. 12. epitesugy.kecskemet@bacsjaras.gov.hu Telefon: +36 76516812), és a területileg illetékes múzeumnak (Jelen esetben: VISKI KÁROLY MÚZEUM KALOCSA-nak Kalocsa, Szent István király u. 25., 6300; (78) 462 351).

A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár képzésének szabályait, módját és mértékét jogszabály határozza meg. A hatósági árra vonatkozó szabályokat évente felül kell vizsgálni (Kötv 19.§ 4).

Régészeti feltárás elvégzésére jogosult

- a) a Magyar Nemzeti Múzeum,
- b) a Budapesti Történeti Múzeum,
- c) a megyei hatókörű városi múzeum,
- d) a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező területi múzeum,
- e) a régészet szakon mesterképzés folytatására jogosult felsőoktatási intézmény,
- f) a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, valamint
- g) a jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv.

A nyilvántartott régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén megelőző régészeti feltárást kell végezni.

A földmunkával járó beruházások előkészítése során előzetes régészeti dokumentáció készíthető, különösen a földterület-kiválasztáshoz és nyomvonal-kijelöléshez. Nem nagyberuházás esetén a beruházó az előzetes régészeti dokumentáció készítésével a feltáráshoz jogosult intézményt bízhatja meg (Kötv 22.§).

*

Olvan, beépítésre szánt terület esetében, melyek területén régészeti lelőhely található, a beruházások földmunkával, közműkiépítéssel járhatnak/járnak, ezért szükséges a régészeti örökség érintettségének vizsgálata.

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges:

- minden 30 centiméter mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez
- régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz

E lelőhelyek védelmére MEGELŐZŐ FELTÁRÁS javasolt.

A településrendezési terv által közvetlenül nem érintett, de minden földmunkával járó beavatkozást (alapásás, közművesítés stb.) fokozott figyelemmel kell kísérni minden ismert régészeti lelőhelyen. Ezekben a kialakult használat folytatható, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a 2001. évi LXIV. tv. szerint kell eljárni. Harta mai belterülete beépítettsége miatt régészetileg pontosabban nem értékelhető, viszont bármilyen földmunka esetén régészeti szakfelügyelet javasolt. A régészeti szakfelügyelet részben az ismert lelőhelyek kiterjedésének meghatározására ad lehetőséget, részben konkrétan „leletmentesíti” a beruházási területeket, így elkerülhető kulturális örökségünk megsemmisülése.

A 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet 37. § (1) alapján **a Nagyberuházással kapcsolatos régészeti feladatellátás esetén** a régészeti feltárás elvégzésére vonatkozó általános követelményeket és a megelőző feltáráshoz kapcsolódó szabályokat a 38–45. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

A 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet 37. § (3) alapján a rendelkezésre álló örökségvédelmi hatástanulmány vagy próbafeltárás nélkül készült előzetes régészeti dokumentáció esetén a hatóság dönt arról, hogy az alkalmas-e az elvégzendő régészeti

feladatellátás módjának, valamint idő- és költségvonzatának meghatározására. A hatóság – a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv (jelenleg Budavári Kft) véleményének kikérésével, ésszerű határidő kitűzésével – előírja a hiányzó munkarészek pótlását vagy új előzetes régészeti dokumentáció elkészítését.

IV.

HARTA KÖZIGAZGATÁSI HATÁRÁBAN LÉVŐ RÉGÉSZETI LELŐHELYEK MEGÓVÁSA - ÖSSZEFOGLALÁS

Harta közigazgatási határában 52 azonosított régészeti lelőhelyet ismerünk (lásd az 1-4. mellékletet). Ezek kulturális örökségünk részét képezik, melyek védelme érdekében a terület- és településfejlesztéssel, valamint a terület- és településrendezéssel kapcsolatos beruházások tervezését e védelemmel összhangban kell megoldani. A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

Általánosságban kijelenthető, hogy arányaiban a település határa terepbejárások alapján jól kutatott, viszont a kapcsolódó közhiteles nyilvántartás adatállománya helyenként pontatlan (pl. nem tükrözik a 2002-2003-ban megvalósult megelőző feltárásokhoz kapcsolódó terepbejárások pontosító adatsorát). Kezdeményezzük a módosítást, illetve a kapcsolódó leletanyag miatt javasoljuk régészeti lelőhelyek érdekerületekbe sorolását (Tuskóföld, Bojár, Szüle).

A régészeti lelőhelyek a településszerkezeti terveken és a településrendezési tervlapokon feltüntetésre kerülnek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra.

A lelőhelyek főbb adatait (*név, helyrajzi szám*) be kell illeszteni a Helyi Építési Szabályzat régészeti örökség védelmével vonatkozó szakaszának megfelelő helyére, illetve fel kell tüntetni a szabályozási terv térképlapjain is.

A jelenlegi területhasználat a külterületi lelőhelyek esetében viszonylag kis mértékben, de folyamatosan (elsősorban szántás, erdőművelés okozta bolygatás), míg belterületen már nagyobb mértékben, de alkalmasszerűen (főként építkezések, közműfektetések) veszélyezteti a kulturális örökség ismert és eddig azonosítatlan elemeit. A lelőhelyek különböző jellegűek és minőségűek, a tervezett változtatások az érintett örökségi elemek (régészeti lelőhelyek) teljes, vagy részleges pusztulásával járhatnak - ilyen veszély a belterületi lelőhelyek beépítése.

Harta területe elérhető vízbázisával ősidők óta kiváló adottságokat kínált a megtelepülésre, kiemelten a magasártéri területeken (95 m tszf. magasság felett), de életmódtól függően, kiemelten a neolitikum során és az Árpád-korban belakták az ártéri területeket is.

Fel kell hívni a figyelmet a beépítésre nem szánt területek tekintetében is arra, hogy a település területén számos régészeti lelőhely található, melyek pontos kiterjedése nem ismert (lásd régészeti érdekű területekről szóló fejezet).

Általános elvként fogalmazható meg, hogy a régészeti lelőhelyek tényleges horizontális kiterjedése gyakran nem feleltethető meg teljes mértékben a felszíni leletek szóródása által meghatározható területtel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a felszíni adatok alapján sugalltnál rendszerint nagyobb kiterjedésű régészeti lelőhelyekkel szükséges számolnunk a munkák során.

Mivel Harta közigazgatási területének egy része a beépítettség és a vegetációs borítottság miatt régészeti terepbejárással nem vizsgálható, felhívjuk a figyelmet arra, hogy a területrendezések során *bárhol kerülhetnek elő eddig nem ismert régészeti lelőhelyek*. Minden beruházás, földmunka alkalmával fokozottan figyelni kell az esetlegesen előkerülő leletekre. Fontosnak tartjuk, hogy a település vezetése kiemelt figyelmet fordítson a régészeti jelenségek, leletek előkerülésére pl. a foghíjtelkek beépítése során, és együttműködjön az illetékes hatóságokkal az örökségvédelem érdekeinek érvényesítésében.

Az **azonosított régészeti lelőhelyek nagy részén** jelenleg intenzív **szántóföldi művelés folyik**. A mezőgazdasági területeken a kialakult használat folytatható, amely a szántással, talajjavító, meliorációs tevékenységgel jár együtt, vagy gyepesítés megengedett, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a hatályos jogszabályok szerint kell eljárni. **Ezeken a területen minden, az eddigi használattól eltérő hasznosításhoz az illetékes járási kormányhivatal előzetes engedélye szükséges, különösen az erdő-, gyümölcsös illetve szőlőtelepítések lehetnek roncsoló hatással a régészeti örökségre.**

A település határában érdemes lenne néhány halmot, mint a természetvédelmi törvény által is védett tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet geofizikai felméréssel, esetleg tervásatással hitelesíteni (Hamuhalom, Szentkirály Király-halom). Ugyanez vonatkozik a középkori – ma Harta határához tartozó, azonosított templomos helyekre, mint Vejte, Szüle, Mikla, illetve a Nagy-ér közelében fekvő további templomhely. Kiemelten a Bojári területen további lelőhelyek előkerülése várható.

A terepbejárás módszerével nehezebben ismerhetők meg a temetők. Tudjuk, hogy a középkori templomok közelében folyamatos volt a temetkezés több generáción keresztül. Ilyen templomos hely több található Harta határában. Emellett szórványos sírokról illetve részben feltárt temetőkből ismerünk leleteket a bronzkorból (Harta 42. lh - Bojári Sertéstelep), szarmata időszakból (pl. 51-es út korrekciójakor, Állampuszta - Vágóhíd területén, Szentkirályi dűlőben), népvándorlás korából (Harta-Kopolya észak lh) és a honfoglalás korából (Mikla, Béke tsz). A temetők esetében a lelőhely kiterjedésének meghatározása még problémásabb, mint a településnyomok esetében (ismeretlen korú temetők ismertek továbbá a 3, 15 és 46. lelőhelyekről. Kivétel a teljes mértékben feltárt Harta - Freifelt honfoglalás kori kis sírszámú temetője.

A régészeti lelőhelyek számbavétele során külön jelöltük azokat a területeket, ahol a korábbi tereprendezések, anyagbányászat következtében a régészeti lelőhelyek egyes részei teljes mértékben megsemmisültek, így nem képviselnek régészeti érdeket (Harta - Frefelt, Harta Szentkirály).

Az új építésre kijelölt területeken tervezett beruházások esetében a tereprendezés/közműkiépítés megkezdése előtt előzetes régészeti dokumentáció elkészítése javasolt, nagyberuházásnak minősülő beruházás esetén kötelező. *A beruházások feltételeként előírt régészeti feltárások költségei a beruházót terhelik.* A munkák megkezdését a Bács-Kiskun Megyei Kormányhivatal Kecskeméti Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatalának (6000 Kecskemét, Széchenyi krt. 12. epitesugy.kecskemet@bacsjaras.gov.hu Telefon: +36 76516812), és a területileg illetékes múzeumnak (Jelen esetben: VISKI KÁROLY MÚZEUM KALOCSA-nak Kalocsa, Szent István király u. 25., 6300; (78) 462 351) kell jelenteni. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a végzett tevékenységet fel kell függeszteni, és a Kormányhivatal nyilatkozatát a további teendőkről be kell szerezni. Amennyiben a közműkiépítés során nem kerül elő régészeti lelet, a további földmunkák során időszakos régészeti ellenőrzést javasolt.

A fenti munkarész a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok, az elvégzett terepbejárás adatainak kiértékelése alapján és a megismert fejlesztési tervek ismeretében készült. A település közigazgatási területén időközben előkerülő újabb régészeti lelőhelyekről a Miniszterelnökség vezet közhiteles nyilvántartást, ezért minden tervezett beruházás és nagyobb földmunkával járó tevékenység előtt javasolt az érintett területen található vagy feltételezhető régészeti lelőhelyekről tájékozódni. Ezzel elkerülhető a kulturális örökség elemeinek indokolatlan veszélyeztetése.

V.

FELHASZNÁLT IRODALOM

EPERJESSY, K. (1975)

Bács-Kiskun, illetve Bács-Bodrog megye a II. József kori országleírásban. Bács-Kiskun megye múltjából II. Szerk: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1975. 585-670

GOGUEY ET AL. 2003

Goguey, R., Czajlik, Z., Bödőcs, A. Magyar-francia légi régészeti kutatások Magyarországon. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000. 2003, 75-86.

HAJNALOVÁ, M. 2011

Bread of Sarmats on the Danube, or evidence of arable farming at site of Harta-Gátórház (Kiskunság district) in the Roman Period: Preliminary report. in Somogyvári Ágnes – V. Székely György szerk.: A Barbaricum ösvényein... A 2005-ben Kecskeméten tartott tudományos konferencia előadásai / Archeologica Cumanica 1. (Kecskemét, 2011) p. 161-166

HAMPEL 1899:

Hampel József: A Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának gyarapodása. AÉ XIX. 4. sz. 1899. 377-378. p.

HAVASSY, P. 1994

Bölcske története és családjai. Bölcskei tanulmányok 2. Bölcske 1994. online változat: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/Telepulestortenetek/Bolcske/pages/Bolcskei_tanulmanyok_2/b2_001_konyveszeti_adatok.htm

KŐHEGYI, M. 1972

Kőhegyi Mihály: Római pénzforgalom és kereskedelem az Intercisa – Csongrád közötti útvonalon. Cumania 1, 1972 103-113. p

KUCZY, K. (1992)
A Kalocsai Érsekség Gazdasági Levéltár kéziratos térképeinek kartográfiai névtára. 1. Érsek-Harta és Szentkirály puszták térképeinek vizsgálata Bács-Kiskun megye múltjából XI. Szerk: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992, 383 - 464

KUSTÁR, R. 2004a

Harta, Freifelt. In: ed. Kisfaludy, Júlia: Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, Budapest 2004. 226-227

KUSTÁR, R. 2004b

Harta, Weierhivl. In: ed. Kisfaludy, Júlia: Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, Budapest 2004, 228-229

KUSTÁR, R. 2008

The Profane and/or the Sacred: the interpretation of seven pits from Harta-Weierhivl,

Hungary. Anodos következő kötete, Trnava

KUSTÁR, R., LANTOS, A. 2004

Harta, Gátórház. In: ed. Kisfaludy, Júlia: Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, Budapest 2004, 227.

LANGÓ, P - KUSTÁR, R - KÖHLER, K - CSŐSZ, A 2016

Péter Langó – Rozália Kustár – Kitti Köhler – Aranka Csősz: A study of the tenth-century cemetery at Harta-Freifelt. Antaeus 2016, 389-415

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETI STATISZTIKAI HELYSÉGNÉVTÁRA – 8. Bács-Kiskun megye (1996)

MAROSI, S. , SOMOGYI, S. 1990

Magyarország kistájainak katasztere. I. kötet. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet Budapest

NAGY, D. S. 2004

Harta, Szülei lyuk. In: ed. Kisfaludy, Júlia: Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, Budapest 2004, 228.

NOVÁK, L. 1975

Pest-Pilis-Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendszerei a XVIII. Században. Bács-Kiskun megye múltjából II. Szerk: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1975. 461-583.

PÁNYA I – ROSTA, SZ 2015

Pánya István - Rosta Szabolcs: A Dunapataj és Solt közötti terület késő középkori településhálózatának változása. In: Balogh Csilla – Petkes Zsolt – Sudár Balázs – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): ...in nostra lingua Hringe nominant: tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapja tiszteletére. Budapest. 243–268.

PÁNYA I 2017

Fejér megye solti székének történeti földrajza Historical geography of the Solt district of Fejér county. Alba Regia 45. 135-180

PÁRDUCZ, M 1931

Párducz Mihály: A nagy magyar alföld régészeti leletei. Dolgozatok VII. 1931. Szeged, 126. p. RÉTFALVI T 1974:

Harta községben gyűjtött földrajzi nevek. VKM164-82.

SOMOGYVÁRI 2004a

Harta – Külső tuskó föld. In: ed. Kisfaludy, Júlia: Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, Budapest 2004, 227-228.

WICKER, E. (2004)

Harta, 51. út, 96-97. km. In: ed. Kisfaludy, Júlia: Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, Budapest 2004, 228.

VI. NYILATKOZAT

A 439/2013. (XI. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről és a Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 84. § 2. pontja alapján a kulturális örökség védelmével kapcsolatos régészeti részszakterületen örökségvédelmi hatástanulmány készítése esetében kulturális szakértői tevékenységet folytathatok, a Miniszterelnökség régészeti szakértői nyilvántartásban szerepelek (nyilvántartási szám 90XZ52 - <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/kulturalis-oroksegvedelemert-es-kiemelt-kulturalis-beruhazasokert-felelos-allamtitkar/regeszeti-es-muemleki-szakertoinei-nyilvantanterezek/regesze>).

Az általam ellenjegyzett örökségvédelmi hatástanulmány az örökségvédelmi jogszabályokkal és a hatósági előírásokkal összhangban készült, a tanulmányban szereplő tervezett megoldásokra vonatkozó javaslatok azoknak mindenben megfelelnek.

Harta, 2018. augusztus 21.

Kustár Rozália
régész - muzeológus
örökségvédelmi szakértő

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

1. MELLÉKLET

ISMERT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK HARTA BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

Sorszám-Tanulmány	Központi azonosító	Név	Sorszám-ME NYI	Jelenség	Helyrajzi szám	Megjegyzés
1	32201	Harta-Béke Tsz	1	Temető, honfoglalás kor	039/29, 061/9, 061/2, 061/3	Bojári határrész
2	34089	Harta-Bekötőút	2	Sír, ismeretlen kor	064/39, 039/25, 056/3	Bojári határrész
3	34090, 34091	Harta-Szentkirály,Kéthalom	3	Telepnyom baden telepnyom bronzkor telepnyom vaskor telepnyom középkor temető ismeretlen kor halom őskor	0267/7, 0267/8, 0267/6, 0267/5	1 középkori település részei, terepbejárás alapján módosult kiterjedés TvT által ex lege védett halom
3a	34090	Harta-Királyhegy	3	Telepnyom baden telepnyom bronzkor telepnyom vaskor telepnyom középkor temető ismeretlen kor halom őskor	0267/7, 0267/8, 0267/6, 0267/5	részben elbányászott, módosított kiterjedés Kéthalom középkori település részei
3b	34091	Harta-Halotti dombok	4	Sír, kora népvándorlás kor	0267/8	Kéthalom részben eldőzerolt, Kéthalom középkori település
4	34116	Harta-Szabad-föld (Freifelt)	5	telepnyom bronzkor (Nagyrév, Kisapostag) telepnyom avar település Árpád-kor település középkor település újkor	0385/4, 0385/1, 0385/2, 0385/3, 0385/5, 0385/90373, 0392/10-17, 0386/3, 0386/4, 0386/5	szakirodalomban mint Harta Freifelt, új jelenség felvétele: honfoglalás kori temető, részben elbányászott, 20 hektáron megelőző feltárás, módosított kiterjedés
<u>I.</u>		<u>Harta - Tuskóföld régészeti érdekerület (5-7. lelőhelyek)</u>				
5	35528	Harta-Gátórház	7	telep újkor - DVK telep Árpád-kor	080/24, 080/19, 080/21, 080/20, 080/23, 05/1, 080/25, 080/26	korábban rossz kiterjedéssel jelölt!!!

				telep - újkor		Kustár R - Lantos A. feltárása
6		Harta 51. út, 96-97. km		4-5. századi szarmata település		Wicker E. - Nagy Dániel feltárása nyomvonalán feltárva
7	35527	Harta-51-es út 4. sz. lelőhely (Külső Tuskó föld)	6	DVK teleprészlet szarmata temető, főleg Árpád-kori telep	082/34, 082/33, 082/32, 082/49, 082/47, 082/50, 082/48, 082/52, 082/51, 082/68, 082/57, 082/64, 3023/2, 3112, 3101, 3100, 3102, 3115, 3114, 3113, 3110, 3109, 3108, 3107, 3106, 3105, 3104, 3052, 3051, 3050, 3031, 3033, 3099, 3098, 3097, 3096, 3094, 3093, 3092, 3091, 3090, 3089, 082/14, 083, 082/58, 3045, 3046, 3047, 3048, 3049, 082/54, 082/65, 082/55, 082/56, 082/53, 3111, 082/13, 082/12, 082/11, 082/10, 082/61, 082/37, 082/62, 082/31, 3025, 3026, 3088, 3086, 082/69, 3041, 3040, 3042, 3039, 3038, 3044, 3043, 3036, 3035, 3037, 3034, 3032, 3030, 3029, 3028, 3027, 3085, 3084, 3083, 3082, 3081, 3080, 3069, 3068, 3077, 3076, 3074, 3073, 3079, 3078, 3075, 3072, 3071, 3070, 3067, 3066, 3065, 3064, 3054, 3053, 3063, 3062, 3061, 3060, 3059, 3058, 3057, 3056, 3055	Külső Tuskó föld néven elkerülő út nyomvonalán feltárva - Somogyvári Á (archivált (37490 lh)); a DVK telep részlete a Gátórház lelőhelyhez csatlakozik; átfed a Szarkási szőlők észak lelőhellyel (85747)
8	37489	Harta-Diószeg (Weierhivlh)	9	bronzkori telep kelta telep szarmata telep Árpád -kori telep	082/80, 082/18, 082/3, 082/81, 082/76, 091/24, 077/3, 082/74, 082/73, 082/72, 085, 082/2, 091/4, 091/45, 091/6, 091/14, 091/3, 091/46, 091/22, 091/7, 091/8, 077/2, 076/21, 076/23, 091/2, 082/75, 077/1, 091/43, 079, 076/22, 076/11, 076/12, 076/24, 076/13, 076/14, 076/18, 076/17, 076/16, 076/15, 076/19, 076/25, 091/48, 091/47, 091/49, 091/50,	Harta Weierhivl néven 5000 m ² feltárva az elkerülő nyomvonalán (Kustár R), kelta új jelenséggént felvéve

					098/38, 076/26	
9	54375	Harta-Hamuhalom	12	bronzkori telep	0236/3, 0236/4, 0236/12	TvT által ex lege védett
10	58751	Harta-Miklapusztza I.	13	neolitik telep	0262	kiterjedés bizonytalan
11	58851	Harta-Hamuhalom közelében	15	őskori telep	0236/11	
12	58852	Harta-KNP106 Kuksos-domb	16	ismeretlen korú telep mesterséges halom	0253, 0261	Kuksos-domb névpontosítás
13	75643	Harta-Külső tuskó föld K	17	Árpád-kori telep	076/25	
14	75647	Harta-Szülei-föld ÉNy	19	őskori telep	098/17	
15	34094	Harta-Miklapusztza, Bíbic sziget	20	bronzkori telep szarmata telep ismeretlen korú temető	0266/6, 0266/4, 0266/7, 0266/5, 0218, 0345/6, 0345/4, 0345/3, 0345/2, 0266/14, 0266/13, 0266/7	Bíbic sziget névpontosítás
16	82023	Harta-Állampusztza-Vágóhíd	21	szarmata temető	0148/20, 0148/14, 0148/21, 0148/23, 0148/24, 0148/113, 0148/10, 0148/11, 0148/107, 0148/12, 0148/114, 0148/116,	
II.		<u>Harta - Bojár érdekerület</u> <u>82427, 85735, 85737, 85743</u> <u>85745, 86159</u>				<u>egymáshoz közeli</u> <u>vízparti települések</u>
17	82427	Harta-Bojár	22	középkori - újkori település	055, 041/2, 041/13, 041/35	
18	85735	Harta-Öntözött terület	23	őskori település	047/27, 047/33, 047/32, 047/22, 047/24, 047/23, 047/30, 047/31	
19	85737	Harta-Bojár V.	24	őskori telep szarmata telep későközépkori telep	050, 051/2, 051/1, 053, 055, 054/13, 049/15,	
20	85743	Harta-Bojár III.	25	bronzkori telep	049/12, 047/4, 047/3, 048, 049/15	
20a	új bejelentés	Harta-Bojár III.	25	bronzkori telep - földvár?	049/15	Czajlik Z. légifotója

						alapján
21	85745	Harta-Bojár IV.	26	népvándorlás kori telep	041/10, 041/11, 041/12	
22	86159	Harta-Bojár II.	35	bronzkori telep	041/18, 041/23, 041/22, 041/21, 041/20, 041/19, 041/16, 041/17, 042/4, 055, 043/20, 043/21, 043/22, 043/18, 041/13, 041/12, 041/15, 041/14, 049/15, 041/34	
51	új lh	Harta-Bojár VI.	35	népvándorláskori telep?	049/12, 049/11	
23	86119	Harta-Nagy-ér-part I.	28	középkori telep	0220, 0219/1, 0219/8, 0219/9, 0219/10	
24	86123	Harta-Székes 'A' II.	30	szarmata telep	0245	
25	86125	Harta-Nagy-ér-part II.	31	bronzkori telep középkori telep	0246/6, 0246/5	
26	86127	Harta-Székes 'A' I.	32	középkori telep	0245	
27	86155	Harta-Mikla, Nagy-ér kanyarulat I.	33	neolit (DVK) telep népvándorláskori telep szarmata telep Árpád-kori telep	0134, 0138, 0135, 0136, 0137	Dunatétlennel közös településhatáron
28	86157	Harta-Mikla, Nagy-ér kanyarulat II.	34	népvándorlás kori (avar) szórvány középkori templom, templom körüli temető Árpád-kori település	0133, 0134, 0129, 0135, , 0136, 0137, 0140	
29	új lh	Harta-Állampuszta DNy		ismeretlen korú telepjelenségek	0198/1-4, 0197, 0196/19, 0196/20, 0195, 0190, 0193, 01920	Czajlik Z. légifotója alapján
30	88577	Harta-Kisharta	36	középkori templom, templom körüli temető középkori település	020/18, 020/19, 020/105, 020/108, 020/158, 020/163, 020/164, 020/116, 020/191, 020/6, 020/193, 020/194, 020/195, 027, 028/23, 028/20, 020/8, 020/7, 020/4, 020/16, 020/12, 020/10, 020/11, 020/9, 020/102, 020/99, 020/97, 020/96, 020/155, 020/154,	légifelvétel alapján egyutcás utcarend

					020/152, 020/153, 020/147, 020/20, 020/112, 020/110, 020/109, 020/157, 020/166, 020/115, 020/114, 020/161, 020/13, 020/104, 020/103, 020/196, 020/100, 020/151, 020/150, 020/202, 020/111, 020/21, 020/165, 020/169, 020/168, 020/156, 020/170, 020/167, 020/159, 020/149, 020/101, 020/113, 020/162, 020/160, 020/106, 020/107, 020/22, 020/148, 020/98, 020/17, 020/14, 020/15, 020/5	
III.	34092 88579 (31-32. lh)	Szüle érdekerület				jellegében más, egymással szomszédos területek
31	34092	Harta-Szüle	37	Árpád-kori település középkori templom, templom körüli temető középkori település	078/41, 082/20, 078/40, 078/38, 078/39, 078/37, 078/35, 078/36, 078/34, 080/15, 080/34, 080/14, 079, 081/5, 080/18, 080/39, 080/16, 080/17	helynév: Szirkerch
32	88579	Harta-Szüle Észak	38	bronzkori telep szarmata telep	078/37, 078/35, 078/36, 078/34, 080/34, 079, 078/10, 080/44, 078/33, 080/18, 080/39, 078/9	
33	88745	Harta-Ér-alatti-dűlő	39	középkori templom, templom körüli temető középkori település	0346	
34	89163	Harta-Kopolya Észak	40	avar temető	0377/11, 0377/12, 0377/15, 0377/13, 0377/14	
35	91517	Harta-Fekete-telek	41	őskori telep	0371/14, 0371/17, 0371/15, 0371/18, 0371/13, 0371/16	
36	91679	Harta-Börtelek I.	42	őskori telep	0112/2, 0103, 0150/1, 0114, 0149, 0113, 0109, 0111, 0110, 0115	

37	91681	Harta-Börtelek II.	43	szarmata telep	0110, 0111, 0109	
38	91737	Harta-Vejtei-fok	44	Árpád-kori telep	033/48, 033/44, 033/49, 031	pontosítás: templomdomb
39	91739	Harta-Vejte III.	45	Árpád-kori telep	033/33, 033/32	
40	91741	Harta-Vejte II.	46	őskori telep szórvány középkor szórvány újkor	033/40, 035/19, 035/18, 033/41, 035/20, 035/21, 033/39, 033/38, 034, 033/37	
41	91743	Harta-Vejte I.	47	őskori telep szarmata telep	035/15, 035/14, 034, 033/44, 033/42, 033/43, 035/16	
42	új lh	Harta Bojár Sertéstelep		bronzkori temető vatyá kultúra	066/3, 080/5, 066/1, 066/2, 064/27, 064/22, 064/17, 065/4, 080/52	Rétfalvi Teofil gyűjt. esetleg összefügg Czajlik Z. légifotón észlelt lelőhelyével
43	új lh	Harta Kiskékes		szórvány honfoglalás kori veret	0342, 0341/79, 0341/5, 0341/3	másodlagos hely? útfeltöltés
44	új lh	Harta Ilonka dűlő		Árpád-kori telep	0341/74-79	Kustár R. terepbejárás
45	új lh	Harta - Kékesi u I.		Árpád-kori telep	0341/26-27, 0375/1, 0373, 0375/11, 0375/17	Pánya I. terepbejárás
46	új lh	Harta - Kékesi u II.		bronzkori, szarmata és a szórvány embercsontok alapján ismeretlen korú csontvázas temető	0375/13-15, 0374	Kustár R. terepbejárás
47	új lh	Harta - József u. vége		szarmata telep	1289-1298	
48	új lh	Harta - Szentkirály, Majori dűlő		szarmata temető	0287/39-40, 0289	Czajlik Zoltán légifelvételzése alapján
49	új lh	Harta-Pataj határán Kerek- halom		későközépkori település	06/35-37	Kustár R. terepbejárás
50. lh	új lh	Harta Duna mente		neolitik DVK telep	033/10-11, 028/17-19, 030,	Kustár R. terepbejárás
51. lh	új lh	Harta Bojár		lásd Bojár érdektérület	049/11-12	Kustár R. terepbejárás
52. lh	új lh	Harta Nagykékes		árokrendszer, ismeretlen kor	0341/106-135, 0341/2, 0415, 0416, 0398, 1553, 1552, 0340, 0340/101- 105, 0341/141-142, 0334/1-7, 0333/1-7	Pánya I. terepbejárás

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZA

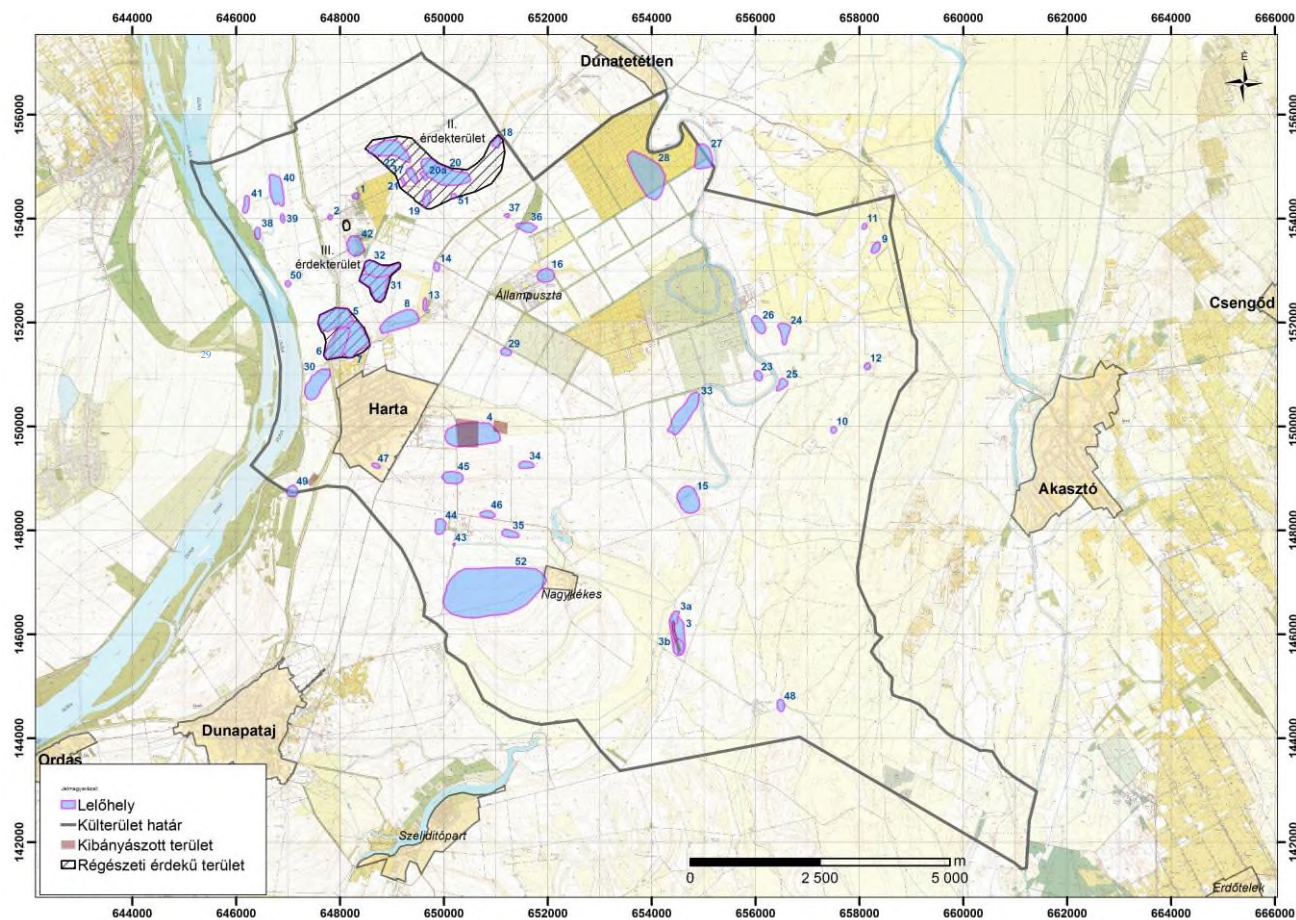
2. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK HARTA BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

TÉRKÉPDOKUMENTÁCIÓ

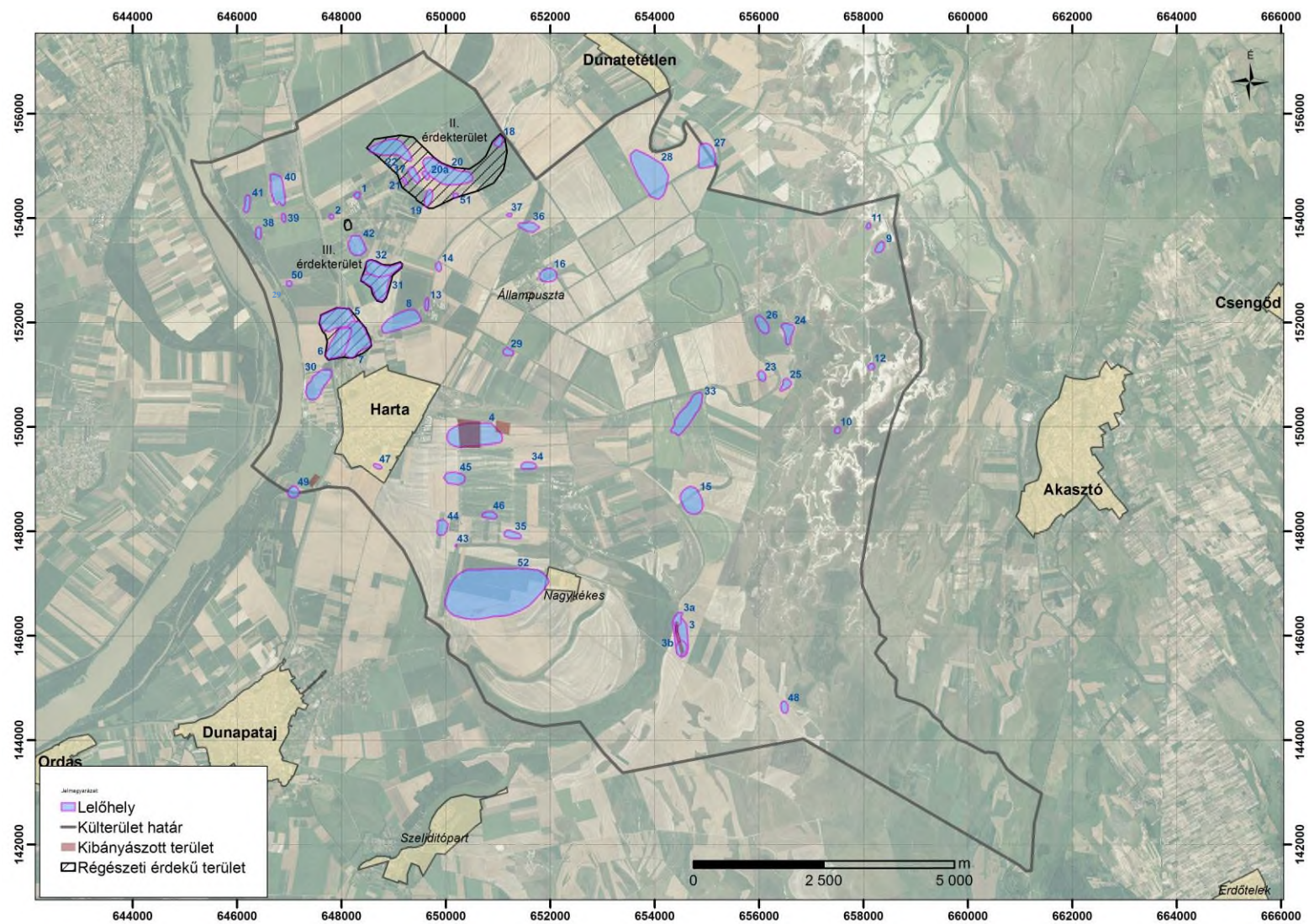
1. Ismert régészeti lelőhelyek és régészeti érdekű terület Harta igazgatási területén

- EOY térképlapon

2. Ismert régészeti lelőhelyek és régészeti érdekű terület Harta igazgatási területén

- Google Earth felvétel

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

3. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK HARTA BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

KÉP- ÉS FOTÓDOKUMENTÁCIÓ

Harta - Kuksos mesterséges halom és egykori szódagyár (12. lh)

Harta - Szentkirály, Királyhegy halom (3. lh)

Harta - Szentkirály Kéthalom kibányászott középkori falu és őskori halom a Királyhegy részben elbányászott halom közelében

Harta - Vejte templomdomb (38. lh) két fok között, részben eldózerolva

Paticsos omladék a Harta-Vejtei fok (38. lh) lelőhelyen

Árpád-kori és középkori leletanyag Harta-Vejtei fok (38. lh) lelőhelyről

Újkori út/töltés és újkőkori telep (50. lh.)

A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája lelőhelye (Harta 50. lh.) leletanyaga

Kisharta középkori faluhely (30. lh), háttérben Harta 50. lh

Harta - Duna mente, Tuskóföld és Szüle lelőhelyei (egy jobban kutatott térség lelőhelysűrűsége)

Harta-Kerek-halom és a madocsai Kisvár, mint a dunai átkelő őrzői

Harta-Kerek-halom Árpád-kori és középkori leletei (Harta 49. lh)

Harta- Bojár újonnan regisztrált (Bojár VI - Harta 51. lh) lelőhelye

Harta - Bojár VI. későbronzkori leletanyag

Leletsűrűség a szülei templomhelyen (Harta 31. lh)

Későközépkori kerámia Szüle faluhelyről (Harta 31. lh)

Harta -Belterület A jégkorszakok glaciális és interglacionális szakaszainak löszös illetve homokos üledékei a Templom u. 158. ház közelében a vízvezetékárok ásásakor 2016-ban ... és a 19. század 60-as éveiben pusztított tűzvész planírozási rétegei az Arany J. u. 11. előtt

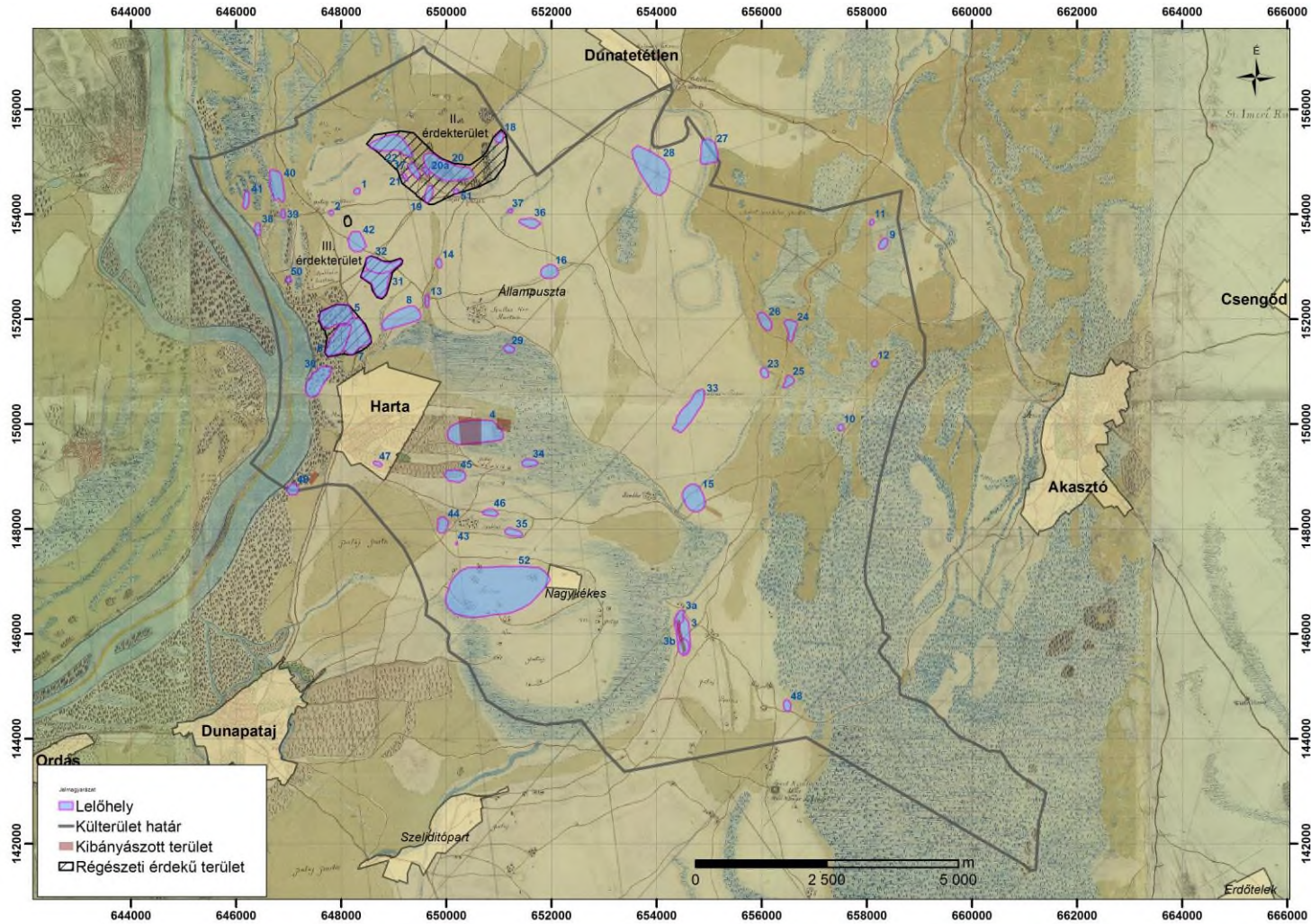

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

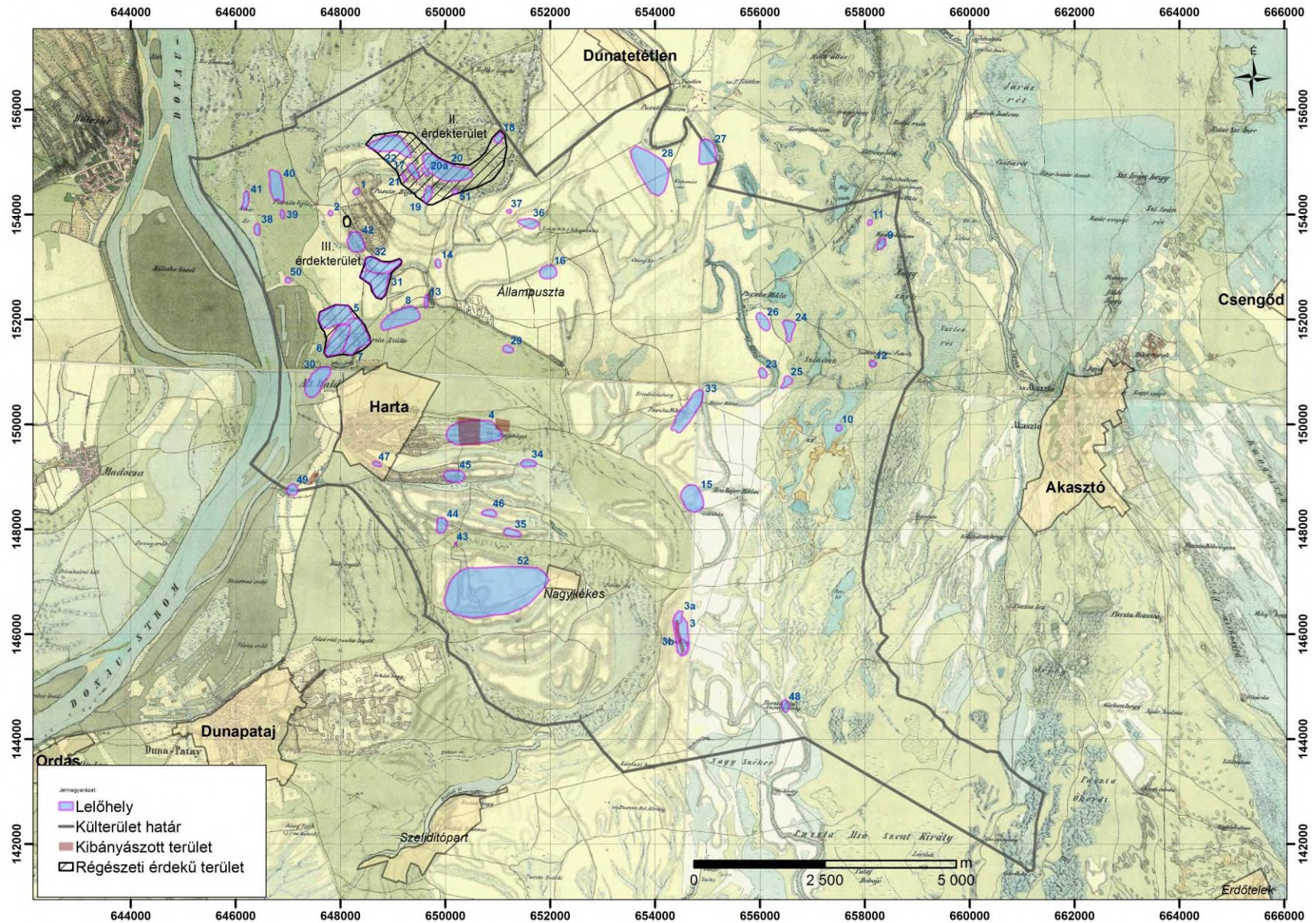
4. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK HARTA BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN - ARCHÍV TÉRKÉPEK

1. Harta bel- és külterülete az I. katonai felmérés térképlapján - Ismert régészeti lelőhelyek és régészeti érdekű területek Harta igazgatási területén

2. Harta bel- és külterülete a II. katonai felmérés térképlapján - Ismert régészeti lelőhelyek és régészeti érdekű területek Harta igazgatási területén

3. Kerek halom (Harta 49. lh) ábrázolása Harta belterületétől délnyugatra. forrás: A Duna Szob és Baja között Donau-Karte im Masse 1" = 200° neucopirten Sectionen, aus der Strecke, von der Mündung der Ipol unterhalb Gran bis Szeremle, unterhalb Baja] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár S 80 - Duna. - No. 79/1-27.]

